

“Dioariul vieții mele” – însemnările lui Ștefan Moldovan despre revoluția de la 1848-1849 din Transilvania

Maria Vertan

Keywords: *Transylvania; 1848; Romanian National Guard; Romanian National Committee; Prefectura Cetatea de Baltă Prefect's Office; Mediaș Prefect's Office*

Ștefan Moldovan s-a născut în Ciugudul de Câmpie în anul 1813 într-o familie greco-catolică. Urmează studii de filozofie și teologie la Blaj, în anul 1838 devenind preot paroh la Grindeni. Din anul 1847 este preot și protopop unit de Mediaș. A fost căsătorit cu Ana Porescu, ai cărei frați s-au implicat în acțiunile revoluționare din Transilvania asemenea cumnatului lor. Ștefan Moldovan a participat la cele mai importante acțiuni revoluționare din zona Mediașului și Cetății de Baltă. În 3 noiembrie 1848, a fost numit viceprefect al scaunelor Mediaș și Sighișoara și peste 32 sate din desființatul comitat Alba Superioară, încredințându-se totodată sarcina de a se ocupa de recrutarea în garda națională în aceste zone. La 17 noiembrie, la recomandarea generalului Puchner, comandantul general al armatei imperiale din Transilvania, a fost numit ajutor *ad latus* al administratorului militar la comitatul Cetatea de Baltă, pentru populația românească, alături de Ștefan Ludwig Roth, care ocupă funcție similară, dar pentru populația săsească. În aceste calități, Ștefan Moldovan a fost implicat în eforturile dirijate de Comitetul Național Român de la Sibiu pentru pacificarea țării și pentru nerecunoașterea unirii Transilvaniei cu Ungaria. În situația ocupării celei mai mari părți a Transilvaniei de către generalul Bem, Ștefan Moldovan a fost obligat să se refugieze în Țara Românească, ajungând în 15 martie la Pitești. Revine la Mediaș în aceeași funcție de paroh și protopop până în anul 1852, când îl găsim în funcția de vicar foraneu episcopal al diecezei Lugoj. În anul 1857 a devenit canonic al aceleiași dieceze, iar apoi, până în anul 1883, a fost prepozit al capitolului Lugoj¹. A murit la 4 noiembrie 1900 la Lugoj².

În anii viețuirii sale la Lugoj, Ștefan Moldovan se preocupă, între altele, de publicarea documentelor privind istoria Transilvaniei, copiate de el din arhiva comitelui Josef Kemény de la Grindu înainte de revoluție³. În anul 1875 publică în numerele 7-15 ale revistei “Transilvania”, apărută la Brașov sub redacția lui George Bariț, “dioariul” vieții sale din perioada septembrie 1848-martie 1849. Acest memorial, trimis chiar de Ștefan Moldovan spre publicare lui G. Bariț, este împărțit în 15 capitole și este precedat de mărturisirea autorului privind nevoia sa de a lăsa posterității informații exacte despre desfășurarea evenimentelor la care el a fost

¹ Episcopia Greco-catolică Lugoj, fond propriu, neinventariat (biografiile canonicilor bisericii unite din Lugoj scrise în anul 1890 de Șt. Moldovan).

² SJAN Timiș, colecția *Registre de stare civilă*, Parohia gr.-cat. Lugoj, reg. nr. 2, f. 264.

³ Vezi revista “Transilvania”, apărută la Brașov, din anii 1871-1874.

martor sau a participat, ca și de o scurtă prezentare a evenimentelor din Transilvania din perioada martie-septembrie 1848 și a motivelor care l-au determinat să se implice în aceste evenimente. Memorialul trebuie să fi fost realizat de autor până cel târziu în anul 1874, după care a copiat și a trimis spre publicare cele 15 fragmente.

La Arhivele Naționale din Timișoara se păstrează manuscrisul acestui memorial sub formă de *ciornă*⁴. Acest manuscris nu conține introducerea și capitolul despre evenimentele din perioada martie-septembrie 1848 publicate în revista "Transilvania", ci numai capitolele referitoare la perioada septembrie 1848-martie 1849. El conține 39 pagini, textul fiind organizat în șapte capitole. În ceea ce privește conținutul, textul publicat diferă puțin de cel original, în sensul că se omit, se adaugă sau se reformulează unele pasaje.

Manuscrisul prezintă, bineînțeles, inconveniente de rigoare ale oricărei redactări primare. Astfel, autorul intercalează numeroase pasaje în textul inițial, folosind diverse semne indicatoare, care uneori se suprapun, folosește reguli gramaticale aproximative, specifice limbii române scrise din vremea sa. Frazele sunt deseori lungi și complicate, ceea ce face ca textul să fie greoi pentru cititorul de astăzi.

Având în vedere dificultatea celor interesați de a cerceta acest izvor istoric în forma sa publicată, datorită numărului redus de exemplare ale revistei "Transilvania" care s-au păstrat în biblioteci, dar nu în ultimul rând și datorită faptului că documentul este greu accesibil din cauza lexicului și formelor gramaticale învechite, considerăm că o republicare a acestuia este binevenită.

Din această cauză, am optat pentru o transcriere parțial adaptată la regulile ortografice actuale ale limbii române, păstrând totuși și forme gramaticale sau expresii specifice epocii. De asemenea, pentru o mai bună accesibilitate a textului, atunci când a fost cazul am schimbat economia frazelor foarte lungi în sensul că aceste fraze au fost împărțite în altele mai scurte, introducând, bineînțeles, semnele de punctuație sau cuvintele de legătură necesare. Am simțit totodată nevoia să explicăm sensul unor cuvinte devenite arhaice sau de circulație regională, motiv pentru care am realizat un glosar la sfârșitul textului. Parantezele unghiulare sunt folosite pentru întregirea textului cu cuvinte sau părți de cuvinte care lipsesc în original, iar parantezele rotunde aparțin în toate situațiile autorului. Am precizat în notele de subsol numele actuale ale localităților, în cazurile în care aceste nume diferă de cele existente în document, precum și pasajele pe care autorul le-a barat în textul său, considerându-le probabil neimportante.

Dioariul vieții mele

I. Începutul mișcărilor revoluționare

Cu începutul lunii lui sept. 1848 lățindu-se fama că banul Croației, Jellacici, se apropie cu oastea de Pesta unde era dieta țării adunată, ministrul Szemere transmite un emis la deregătorii transilvane întru care arătând că Transilvania întrunită cu Ungaria e

⁴ SJAN Timiș, colecția de documente *Cotoșman Gheorghe*, doc. nr. 143.

în pericol, provoacă ca toți să concurgă cu ajutorul necesar în bani și miliție pentru apărarea patriei comune. În urma acestui emis ministerial națiunea română din Transilvania, după exemplul sașilor și al ungarilor colocuitori, a răspuns cu înarmarea generală a gloatelor. Iar "în specie" comunitatea română din cetatea Mediașului, coadunându-se în 15 sept., s-a determinat ca, în puterea provocațiunii de către Universitatea Națiunii Săsești cu datu 30 mart. 1848 n. 443 făcută – care atunci n-a aflat răsunetul intenționat de către sași în anemile românilor, ca adecă românii cu sașii laolaltă să formeze una gardă națională – acum să iee asupra-și greutatea de a primi arme pentru apărarea vieții proprii și a familiei lor și pentru scutirea căminului și a bunurilor lor, însă sub numele de Garda Națională Română.

Această determinațiune a românilor din Mediaș magistratul, în ședința sa din 16 sept. n. 2334 o a primit cu bucurie și a concretuz judelui cetății să despună conscrierea românilor abili de a purta arme. În urma acestei rezoluțiuni, conscriindu-se cei abili, dintre români s-au aflat 180 inși buni de a purta arme, iar aceștia și-au ales din sânul lor căpitan pe Achim Bunea, magistru de vigilia în pensiune, și s-au deprins în exercițiul militar. Românii dar din Mediaș, mai înainte de adunarea de la Blaj care a ținut de la 16 până la 28 sept., s-au constituit pe sine în „Guardia Națională”, căci Adunarea de la Blaj numai în 27 sept. în numele poporului român a emis declarațiunea de a se înarma și a forma Guardia Națională, precum au format sașii și secuii încă de la 15 mart. 1848.

Iar împăratul Ferdinand, cu datu din Schönbrunn 22 sept., spre încetarea resbelului civil între sârbi și revoluționarii maghiari și împăcarea spiritelor întăritate, a trimis la Pesta pe plenipotențiatal său, comitele Francisc Lamberg mareșal general. Însă pe acesta, mai înainte de a-și fi putut împlini misiunea la Pesta, pe strata publică, în dreptul podului de peste Dunăre, o mulțime de fanatici l-au agresat și în modul cel mai înfiorător l-au omorât.

În urma acestei cruzimi împăratul Ferdinand, cu datu Schönbrunn 3 oct. declară dieta de închisă, despune pe baronul Josef Jellacici de plenipotențiatal său peste toată Ungaria și părțile ei încorporate, și pe baronul Adám Récsei de ministru președinte cu însărcinarea de a compune alt nou minister. Atunci și canonicul Timotei Cipariu ca deputat dietal și episcopul Lemény s-au retras din Pesta, acesta la Cluj, iar acela la Blaj. Însă ministerul și dieta, ascultând de Kossuth și partida lui, nu s-au desființat, ci au ridicat flamura revoluțiunii în toată țara. În urma căreia secuii – adunați la Maros Oșorhei⁵ sub presidenția comitelui Toldalagi – cu datu 5 oct. au emis o proclamațiune în care spun verde că sunt vrăjmași tuturor acelora care vor îndrăzni pe acest pământ maghiar a lucra în contra Uniunei... sau în contra planurilor țării maghiare și jură asupra lor sângeroasă izbândă. După care proclamațiune în opt (joi la 4 ore după masă) au și spânzurat în Maros Oșorhei⁶ pe feciorul părintelui din Nasna (Sânt Laszlo ?)⁷, după cum înștiințează părintele și viceprotopop din Saroșu Mic⁸ Ioan Costa cu datu 4 oct. (probabil după stil vechi). Iar cu datu 1 oct. calendar vechi sau 13 oct. calendar nou îmi notifică din Blaj d. Axente Sever cum că în 27 sept. vechi sau 9 oct. calendar nou au prins maghiarii voluntari (önkéntes) pe tribunul Vasile Pop cu 11 concetățeni, îi bătură hoțește și-i

⁵ Tg. Mureș.

⁶ Idem.

⁷ Așa în text.

⁸ Deleni.

închiseră în Maros Oșorhei⁹, și pe o față o au tăiat cu săbiile; și că în 28 sept. stil vechi sau 10 oct. stil nou au prins pe d. Bătrâneau, prefectul Câmpiei, împreună cu Simonis, omorâra 6 români și mai mulți răniți și că pe cei dintâi i-au dus la Cluj ... la furci?!

Nota bene: Peste 11 sate din comitatul Cetății de Baltă, vecine cu scaunul Mediașului, a fost esmis de tribun organizator al gloatelor clericul Petru Bonta. Acesta, ajungând și la Haranglabu, nobilii de acolo erau să-l ucidă și a scăpat acoperit printre mulțimea românilor adunată, acoperit cum a putut, însă spaima aceasta i-a turburat mintea. Popoarele însă îl ascultau ca pe un trimis de la Domnul Dumnezeu. Deci <Petru Bonta> a adunat pe lăncierii de la Blăjiu¹⁰, Păucea și Dârlos, ca la 400 inși, și în ordine militară sub sunetul tobelor în 14 oct. calendar nou i-a condus la Mediaș. Eu, văzând aceasta tocmai când mergeam cu preotul din Proștea ca să îngropăm un mort, m-am uimit de acea apariție neștiută și, întrebând pe conducătorul Petru Bonta că unde merg, el a răspuns că la Mediaș. Eu am mai adăugat că pentru ce? El a răspuns: „ca să vestim păcatele ungarilor și să jurăm pe oameni”. După aceasta l-am întrebat că „cui ați dat de știre?” El a răspuns că „nu-i de lipsă pentru că sașii is a împăratului și noi <suntem> a împăratului”. Eu, din aceste și alte răspunsuri ale lui, cunoscându-l că nu are mintea la loc, i-am îndreptat în piață și, fiind atunci comandantul cetății maiorul Clococeanu, am intrat la dânsul și i-am pregătit anema pentru intențiunea <cu care> au venit aceștia de a depune jurământul. Însă consulul cetății era gata a-i împrăști cu rușine, totuși însă a despus ca notarul magistratului să fie de față pe lângă d. maior, și așa le-am cetit jurământul și s-au ridicat vivate pentru împăratul constituțional, pentru guvernul țării, consulul cetății și oficialii lui, pentru d. Clococeanu și notarul cetății. Și aceștia au fost rugați ca să raporteze fidelitatea acestor români la superiorii lor, <ceea> ce s-a și apromis.

Acesta <Petru Bonta> a fost despus ca gloatele din celelalte sate să se adune pe 15 oct. (dumineca) la Dârlos. S-au și adunat ca la 1000 inși <și> Györfi Antal, deregătorul curții Halleriene din Dârlos a venit și l-a poftit a merge la popor, căci e pericol fără conducător. Eu, cunoscând că și în Mediaș îl pândesc ungarii să-l omoare și văzându-l ieșit din minte, pe trimișii popoarelor i-am capacitat și s-au reîntors și fără de el, iar pe dânsul pe ascuns l-am trimis la Blaj. Însă din Blaj iarăși l-au dimis la satele lui. El cu oamenii săi, ieșind la lagăr pe Mureș la Ogra unde, mergând cu oarecâtiva de a cerca terenul, s-a întâlnit cu anteposturile de călăreți ale rebelilor și pășind mai tare înainte către aceia, l-au înconjurat și l-au tăiat cu săbiile. Asemenea soartă au avut și alți mai mulți pe care i-au pus pe fugă, iar pe 20 inși ascunși într-o casă în câmp de pe șesul Sânt Paulului, aprinzând pe ei casa, i-au ars.

Între acestea aristocrația maghiară cu școlii împreună s-a adunat la Agyagfalu¹¹ în scaunul Odorheiului, 3 mii spre est de la Sighișoara, și acolo în 15 și 16 oct. sub prezidiul comitelui Emeric Miko interimar vicepreședinte gubernial, au decretat răsturnarea monarhiei austriece prin revoluțiune publică și extirparea tuturor care nu vor ține cu dânsii și deodată au declarat de depus pe comandantul militar din Sibiu, generalul Anton baron Puchner și în locul lui au denumit pe comitele Baldacci.

⁹ Tg. Mureș.

¹⁰ Blăjel.

¹¹ Lutița.

II. Comitetul de pacificațiune al Națiunii Române

Comandantul armiei imperiale, generalul Anton baron Puchner, înțelegând despre mișcările revoluționare ale maghiarilor, în 16 oct., nr. prezidențiale 1328, a recunoscut și întărit Comitetul de pacificațiune în suplica de către deputații și secretarii adunării naționale ținute în Blaj la comandantul general dată, a cărui scop a fost "ținerea păcii și a liniștii și mai deaproape înțelegere cu celealalte națiuni ale țării". Acest comitet s-a așezat cu reședința la Sibiu, iar membrii comitetului au fost: Nicolae Bălășescu, Simeon Bărnuțiu, August Treboniu Laurian, Timoteu Cipariu, Florian Micheș și Ioan Bran, iar din partea militară s-a despus intrevenitor maiorul Riebel. Acest comitet în 17 oct. a despus mai întâi ridicarea gloatelor armate pentru dezarmarea rebelilor.

Iar maghiarii în număr de 18 inși, sub protecțiunea prefectului Axente Sever la Blaj adunați, înțelegând cum că cosângenii lor la Cluj și la Maros Oșorhei¹² din români pe unii îi țin prinși, iar pe alții i-au dejusțițiat, emit și ei cu datu Blaj 17 oct. 1848 o proclamațiune către maghiari și secui și către deregătoriile lor ca să nu se contrarieze românilor spre a nu se putea organiza militărește, și să demită pe românii cei prinși.

Iar comandantul general Puchner în 18 oct. a emis proclamațiune către toate jurisdicțiunile și locuitorii Ardealului în care declară că, în puterea manifestului împărătesc din 1 oct. prin care Ungaria cu părțile ei împreunate se pune sub legea de război, ia <în> mână în numele împăratului frânele ocârmuirii Transilvaniei, asecurează tuturor locuitorilor țării susținerea libertății constituționale și egalitatea tuturor naționalităților. Tot în 18 oct. emite proclamațiune și la toate trupele militare cezaro-regești în Transilvania aflătoare, provocându-le a rămâne fidele flamurei împărătești sub care au jurat.

Dar și Comitetul de pacificațiune în 19 oct. a emis o proclamațiune către națiunea maghiară și secuie din Transilvania al cărei cuprins pe scurt e acesta: ca să nu țină cu fațiunea rebelă a cărei caracteristică sunt vanitatea, trufia și năzuința de a domni, lipsită de toată bunaînțelegere și de toată amoarea de dreptate și umanitate, <ci> să se unească cu românii pentru împărat, patrie, lege și libertate. Însă, totuși, dacă n-ar asculta de cu-vântul minții celei sănătoase, ajungând treaba la luptă cu românii, să deie grație celor învinși, celor prinși, precum și muierilor, pruncilor și bătrânilor și să nu deprădeze țara fără scop sau, dacă nu sunt de un principiu politic cu românii, să respecte totuși principiul umanității. Și dacă acestea nu vor observa, atunci ei se vor arăta către români tirani și românii cu durere vor fi constrânși, pentru apărarea patrii lor, asemenea a face.

Tot întru acea zi a pregătit comitetul și proclamațiunea cu datu 20 oct. tipărită și cu comitiva sa din 19 oct. nr. 10 în toate laturile la bărbații de încredere ai românilor trimisă. Cuprinsul acestei proclamațiuni atâta e de luminat și adevărat încât s-ar cuveni ca fiii românilor să-l prefacă întru sine, așazicând în carne și sânge. În acestea se spune pe scurt istoricul suferințelor românilor de când locuiesc împreună cu ungurii, atingând că viața lor în tot decursul timpului aceleia n-a fost alta fără numai o vale de lacrimi, o stare mai rea decât moartea și decât iadul însuși mai nefericită; românii de atunci până în ziua de astăzi n-au avut zi bună, n-au avut dreptate nici milă înaintea domnilor ungurești. Înălțatul împărat a dat o constituțiune sântă... ca să fie toate națiunile întocmai cinstite... și să nu mai asuprească una pe alta... Însă domnii ungurești nu vreau să știe nici de o naționalitate română, ei nu vreau să cunoască cum că sunt și alte națiuni afară de cea ungurească, nici nu vreau să știe de o constituțiune ca aceea care dă drept nu numai

¹² Tg. Mureș.

națiunii ungurești, ci și altor națiuni... Ei s-au sculat chiar împotriva împăratului... și au adus țara la primejdie de pierire prin nelegiuiri și <faptele> cele înfiorătoare care le-au făcut și le fac în toate zilele...(Acum românilor) numai un mijloc <le> este de a-și apăra dreptul, și acesta este puterea. Deci provoacă pe românii tineri la arme ca, după ce s-au luptat destul pentru străinii cei nemulțămitori, să se lupte acum odată și pentru neamul lor. Apoi le aduce aminte cum a ucis la români toată vara o ceată de unguri turbați..., cum orașele cele mai de frunte ale ungarilor întru care ar trebui să fie cultura cea mai mare, au ajuns la cea mai adâncă răutate. Așa Pesta a omorât pe chipul împăratului pe mareșalul camp. locotenentul comitele Lamberg, cum Clujul și Oșorheiul¹³ spânzurară oameni nevinovați și călcară în tină Sânta Cuminecătura... Iar în comitivă arată comitetul că după măsurile luate la fiecare turmă de garda națională s-au despus și comandantului militar, deci garda nimic să nu întreprindă numai de capul ei fără povața comandantului militar, căci acesta lucrează după un plan și garda numai ajută și sprijinește operațiile resbelice.

Împăratul Ferdinand, cu datu Olmütz 20 oct. declară de rebeli pe cei din partida lui Kossuth Lajos și, ca să pună capăt turburărilor, toată ostășimea din Ungaria, Transilvania, Croația și Dalmația s-a pus sub un conducător general și i-a dat puterea să înarmeze atâtea brațe câte vor fi de lipsă pentru înfrângerea resbelului dinlăuntru și pentru restatornicirea păcii, a libertății constituționale, securității publice și a rân-dului celui bun. Și deodată asigură pe popoare cum că acele concesiuni care le-a dat în 11 apr. 1848 pentru ștergerea iobăgiei se vor susține pe viitor ca sinte. Cheamă pe cei amăgiți de către rebeli la ascultare și le publică amnistia și despune ca manifestele sale din 22 și 25 sept. 1848 să se publice la toate popoarele tipărite în limba lor proprie.

Iar în 21 oct. baronul Vaj Miklos din Cluj emite înștiințare cum că el fiind rânduit comisar regesc peste toată Transilvania încă în 19 iunie, să nu asculte popoarele de baronul Puchner, ci numai de el și de deregătoriile de el despuse; și oprește aspru orice adunare și notifică că națiunea secuiască adunată la Agyagfal¹⁴ s-a înarmat contra turburătorilor păcii și e încredințată despunerilor sale.

Tot în 21 oct. cu datu în Sibiu emite și Comitetul Național Român un intimat către români în care demandă strâns a se feri de toată nedreptatea, și anume viața și averea oricărui cetățean, fie de ce neam va fi, să fie sântă; pe cei ce depun armele să nu le facă supărare, ci să-i apere, pe călătorii pașnici să nu-i împiedice; de mai marii comunităților lor cei legiuți să asculte, iar mai marii să privegheze ca oamenii să nu se dedea la beție și alte excese și că fiecare sat e dator a răspunde pentru toate pagubele care se fac în sat, care, altcum făcându-se, vor supune ori indivizi ori comunități întregi sub legea marțială și fiecare după mărimea vinei sale aspru se va pedepsi.

Iar baronul Puchner în 22 oct., după înaltul decret al Majestății Sale din 8 sept. 1848, publică Pardon general tuturor militarilor, de la stegar în jos, care au dezertat, spre a se întoarce la steagurile lor până în 21 faur. 1849. Tot în 22 oct. și Comitetul Național Român emite provocățiune la români ca să adune colecta de bani pentru ținerea guardiei, care e formată pentru apărarea vieții și spesele acesteia.

Maghiarii nobili și cu secuii înarmați au pornit asupra pașnicilor locuitori români și s-au împărțit în două părți. Una a luat calea pe albia Mureșului, iar cealaltă, ca la 6000 inși, a pornit pe Târnava Mică și, ajungând la Dej și Ganfalău¹⁵ în 24 oct. pe

¹³ Idem.

¹⁴ Lutița.

¹⁵ Gănești.

seară, s-a așezat în Saroșul Mic¹⁶ cu propus ca să treacă prin Mediaș la Blaj pentru spargerea cuibului puterii românilor concentrați acolo.

III. Bătăia de la Saroșu Mic¹⁷

Luând aceasta întru cunoștință comandantul miliției naționale în Mediaș, maiorul Kleiser, cu o companie de grenadiri a căpitanului Brucker și cu 2 tunuri și 2 hanbite [?] și cu 2 companii de iagheri săsești din loc și cu 1 companie de români toți din loc, conduși de negociatorul George Porea, au pornit seara în 24 spre 25 oct. în liniște mare spre Saroșu Mic¹⁸ și în dimineața venitoare în zori de ziua pe rebeli i-au cuprins de trei laturi, ajutându-i la aripi și gloatele armate din satele vecine Blăjel, Velț și Dârlos. Așa, începând a bubui cu tunurile, i-au turburat din somn și i-au încurcat pe toate stratele comunității. Și înaintând miliția și grenadirii în sat, și cu aceștia guardia, au lovit în masele rebelilor fără cruțare și în grabă au ucis ca la 300 inși din ei, și deschizându-le calea către Sân Martin¹⁹ numai până la un loc mai jos de Saroș²⁰, pe drumul mare i-au urmat. După aceasta miliția și guardia s-au întors la Mediaș luând de la rebeli o mulțime de care și un tun mic pus pe o teleagă cu 2 roțile ca de plug.

Această luptă a fost începutul durerilor, în care nici unul din cei împărătești nu a căzut, însă rebelii, prin toate locurile pe unde au ajuns în retragerea lor, nu au cruțat nici pe locuitorii pașnici nici însuși curțile domnești, ci au ars și deprădat tot ce au putut. Asemenea au ucis, deprădat și ars pe albia Mureșului celălalt despărțământ de secui, conduși de George Apor, însă pe acolo aceia au cruțat curțile domnești. Însă cu atât mai furioși au fost cu românii, precum se cunoaște de la investigațiunea la fața locului împlinită și aici în jumătatea a 2-a a lunii lui dec. 1848 însemnată.

Începându-se acum revoluțiunea, comanda generală s-a îngrijit de recrutare pentru întregirea armatei. Deci sașii, ca niște circumspecți au luat inițiativa și cetățenii din Sibiu în 24 oct. au ridicat flamura împărătească și au emis proclamațiune către tinerimea săsească ca să se înroleze de bunăvoie pe 3 ani la miliție, în care înfățișează pe împărat ca pe tatăl lor, și propunându-le exemplul românilor care de bunăvoie se înarmează, îi împintenează ca să nu se lase nepăsători, ca nu cumva la împărțirea binelui împăratul să dea ce e mai bun românilor care se sacrifică pentru tron și patrie. Însă și Comitetul Național Român, primind despunerea mareșalului camp. Pfersman din 26 oct. în care se despune întregirea armatei de infanterie nr. 31, 51 și 62 cu 3745 feciori de român, iar dintre sași 1253 feciori care să formeze un batalion de iagheri, destinând locuri de asentațiune în Sibiu, Brașov, Mediaș, Szász Sebeș²¹ și Hațeg, îndată a despus ca tribunii cu antistiile comunităților cu toată graba să îplinească asentațiunea nu numai pentru feciorii prescriși, ci încât se va putea de mulți. Pentru scaunul Mediașului au fost pe partea românilor aruncați 100 feciori, iar pe partea sașilor 146. (Cum s-a împlinit recrutațiunea în părțile Mediașului voi însemna mai jos).

Tot în 28 oct. a emis comitetul și o proclamațiune în care, pentru încunjurarea cruzimilor care nu folosesc nimăru, ci aduc numai răzbunare și întărătare, a despus ca în

¹⁶ Deleni.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Târnăveni.

²⁰ Delenii.

²¹ Sebeșu Săsesc.

fiecare garnizoană să fie un ofițer cu 4 membri din deosebitele naționalități aleși care să cerceteze asupra tuturor cruzimilor care le-ar veni la cunoștință și pe cei vinovați să-i dea sub judecata legiuită spre pedepsire. Asemenea să facă și ofițerii care sunt împărțiți la osebitele împărțiri ale gardei naționale pentru paza ordinii și a disciplinei. Însă fiindcă garda națională română de la Mediaș acum a fost în foc la Saros²², precum am arătat mai sus, batâr că nu au avut conducător militar, așa comitetul cu data 28 oct. înștiințează cum că pentru gardele din părțile Mediașului s-a despus povățuitor căpitanul Ackner ca să-i îndrepteze și să-i apere de toate relele, deci pentru fericirea lor de el toți să asculte.

Între acestea rebeliunea aprinzându-se și la Viena și dând mâna cu cei din Ungaria, iar banul Croației, Jellacici, împreunându-și corpul său de armată cu al mareșalului camp. principele Windischgrätz în vecinătatea Vienei, aceștia, de la 19 până la 31 oct. pe maghiari – care în număr de 30000 după Schwechat, la 2 mile aproape de Viena în pozițiune tare erau asediați - i-au respins peste apa Fischa până la marginile Ungariei și au nimicit în Viena pe rebeli și au supus cetatea și împrejurimea în stare de asediu.

În părțile bănățene s-a emis o proclamațiune fără dată și subscriere către români ca aceștia să nu țină cu sârbii, că aceia îi înșală, ci să țină cu ungurii, că numai ei sunt prietenii noștri cei adevărați, fiindcă ei voiesc a mijloci pacea și fericirea în toată țara.

Asemenea și episcopul Lemény a emis din Cluj o proclamațiune în care cu cuvintele Sântului Spirit îndeamnă pe credincioșii săi români ca să țină cu ungurii și în caz contrar îi amenință că vor veni mii de mii asupra lor din țara ungurească și-i vor prăpădi. În consunantă cu acestea și baronul Váj Miklos emite o proclamație din 25 oct. către români îndreptată în care-i îndeamnă ca să țină cu ungurii și cu ministerul lor, pentru că ungurii au slobozit pe români din iobăgie. Iar Comitetul Național Român, cu datu 1 noem., într-o proclamațiune corespunzătoare momentarității cauzei, îi îmbărbătează ca să nu creadă minciunilor lui Kossuth, ale lui Vaj, ale lui Lemény că Jellacici și ceilalți generali împărătești ar fi bătuți, căci aceștia pretutindenea sunt învingători, ci să se încredințeze în dreptatea lor și să spereze în Dumnezeu Națiunilor...

Pe la 21 oct. ungurii, cei ce s-au dus de la Oșorhei²³ pe Mureș în sus, dincoace de sudul Reghinului s-au lovit cu românii grănițași de la Năsăud conduși de Urban și, respingându-i pe aceștia, au ars Reghinul și au omorât ca la 100 inși nevinovați. Iar honvezii care au ajuns până în Aiud au purces în contra românilor până la Cracheu²⁴, între Ighiu și Teiuș, însă aici în 28 oct. cu mare pierdere fiind respinși, s-au retras. Iar comandantul general a esmis pe comandantul de divizie Gedeon încă din 22 oct. ca să opereze contra rebelilor. Gedeon a luat mai întâi calea către Făgăraș, socotind poate că acolo vor inunda secuii, și a emis o proclamațiune către maghiarii transilvani arătându-le că numai pentru restabilirea păcii, iar nu pentru alt scop, începe operațiunile militare. Toți dară cei coa-dunați să se întoarcă la casele lor, fiind încredințați că nu vor fi scurtați în libertățile constituționale <pe> care Majestatea Sa le-a extins în măsură egală peste toate popoarele sale. Care, dar, nu vor asculta de această proclamațiune, se vor arăta ca

²² Deleni.

²³ Tg. Mureș.

²⁴ Cricău. Urmează text tăiat de autor: "Rebelii cei ce au ajuns până la Saros, fiind bătuți și alungați, iar acelor de pe Mureș, honvezii cei ce au ieșit din Aiud, fiind respinși în 28 oct. cu mare pierdere la Cracheu lângă Teiuș, s-au retras către Maros Oșorhei și s-au concentrat la una acțiune comună".

contrarii ai păcii și ai securității publice. Iar de la Făgăraș, luând cu sine și garda națională de pe acel ținut cu 4000 inși, în 30 oct. a sosit la Mediaș cu 6000 miliție, 2 baterii de tunuri și cu puțini sași și s-a așezat în castre peste Târnava în vestul cetății sub Vinț. În 31 oct. s-a adunat garda națională română din ținutul Mediașului ca la 3000 care s-a predat conducătorului căpitan Ackner și a lui George Porescu și în murgitul serii au pornit în liniște către Maros Oșorhei²⁵.

Eu, având la Bogaciu²⁶ cumpărate trei buți de vin, în 1 noem. m-am dus în dosul armatei cu carele după dânsule, cu cugetu ca de nu cumva să le bea rebelii. Când m-am reîntors cu buțile de pe dealul Bogaciului m-am întâlnit cu generalul Gedeon care cu ștabul său și cu o comitivă mică se ducea la armată, acum înaintată de la Dej înainte.

IV. Bătăia de la Maros Vászrhely²⁷

În 3 noem. (vineri) s-au întâlnit cei împărătești cu rebelii pe șesul Nirașteului (Nyáradtö)²⁸ și a Megiesfaleului²⁹ de către sud-vest de la Maros Oșorhei³⁰. Rebelii – ca la 20000 – sub conducerea colonelului Zsombory, aveau în plan a-și îndrepta calea către Aiud, pe linia Târnavei Mici, fiindcă au fost deprădat tot mai înainte, sub Apor, pe linia Mureșului. Însă aici au aflat stavilă puternică, căci cum au început a bubui tunurile și a pași înainte anteposturile, îndată după întâia rezistare au și început a se retrage și apoi a fugi înainte pe lângă Maros Oșorhei³¹ și a-și lăpăda armele. Câți au căzut din rebeli în bătăia aceasta nu poci cu securitate a însemna. Atâta însă mi s-a spus că cu ocaziunea primei confruntări de către miliție – prin niște rupturi de ape de-a dreapta drumului și printr-o pădure așezate – s-au șters mulți. Sub timpul acesta revărsându-se teroarea <și> panica peste secuime, <aceasta> toată s-ar fi putut dezarma, însă dânsul încă fiind secui, a socotit ca să-i dezarmeze cu latea și așa dând un despărțământ de miliție, a despus gărzile naționale de pe la Sighișoara și Făgăraș ca să-i dezarmeze.

Aici însemnez cum că între protopopii cei mai devotați episcopului Lemény, cu zelul și activitatea sa la apărarea onoarei și auctorității acestuia, locul cel dintâi se cuvine protopopului de la Cătina, Vasile Turcu. Acesta și-a educat feciorul și fetele sale la institutele ungurești din Cluj și o fată a sa cu numele Lila o a căsătorit după un ungur, Fekete. Și pe lângă toate aceste precedentii măgulitoare de a fi cruțat la casa sa, totuși guvernul revoluționar din Cluj, din o simplă delațiune că cum acesta ar fi suferit la casa sa tribuni de ai poporului român, fără a comunica lucrul cu episcopul Leményi (care a fost cu totul addictu cauzei ungarilor, ce a documentat și cu trimiterea circularului său cu puține zile mai înainte la clerul și poporul diecezei sale deja preamintită), pe la 29 oct. au trimis honvezii la Cătina ca să-l prindă și să-l aducă la Cluj ca cu dânsul să reverse terorismul între români cu ocaziunea târgului de toamnă de la începutul lui noem. Deci honvezii trimiși au și pornit și pe noapte au mas în Mociu. Parohul greco-oriental din Mociu, înțelegând misiunea honvezilor, cu grabă a trimis la Cătina nunțiu ca numitul protopop să-și apere capul cum va putea. Și spun că acel nunțiu a sosit la el mai degrabă decât hon-vezii, însă dânsul ar fi răspuns că până nu-și va bea cafea nu se va da în lături.

²⁵ Tg. Mureș.

²⁶ Băgaciu.

²⁷ Tg. Mureș.

²⁸ Mirășteu.

²⁹ Mureșeni.

³⁰ Tg. Mureș.

³¹ Idem.

Într-aceasta [în acest timp] honvezii au sosit și l-au luat din locuința sa ca pe o pasăre din cuibul ei. Și cu protopopul împreună au mai prins și 12 săteni ca sacrificiu al delațiunii, pe toți aceștia ducându-i la Cluj. Acolo, în curtea casei comitatului i-au legat de pari anume împlântați în pământ. Aici un servitor de la comitat, când a tras încălțămintele din picioarele protopopului ca să le pună în fiare, pentru că protopopul l-a atins cu mâna ca să nu-l desculte, s-a aprins de mânie și luând una din încălțăminte așa de tare a dat cu ea în fața protopopului peste un ochi, <încât> deîndată i s-a îmflat și învințit ochiul foarte tare. În 3 zile cât au fost legați a mers mulțime nenumărată de popor curios ca să-l vadă, iar el în gura mare zicea către privitori: "*vicam pro vice seddam tibi amice*"³², care cuvinte neînțelegându-le muierile de ungur, zicea una către alta: *néze az ebbadtát még azt mondja a magyarnak: "ice pro pice"*³³.

Când a fost provăzut cu cele sfinte prin protopopul greco-catolic al Clujului, Ioan Fekete, s-a rugat Turcu de acesta ca să-i cedeze grația, după proviziunea creștinească. Îndată i s-a cetit și sentința de moarte în care i s-a imputat că a ținut la sine tribuni și a agitat asupra ungarilor și altele. Protopopul Fekete, după cetirea sentinței a și cerut grația pentru sentențiat de la judele primar, baronul Inczédi, însă acesta în auzul tuturor a răspuns: "*nem lehet mert szét törtük a fát fellete*"³⁴, adică după cetirea sentinței judele Inczédi a fost rupt în două un lemn și l-a aruncat asupra protopopului Turcu.

Episcopul Lemény, înțelegând că pe vechiul său amic l-au dus la Cluj spre dejustificare, a scris la judecători pentru dânsul ca să-l agrățieze, însă în deșert, pentru că, după cum se vorbea atunci, poporul a amenințat pe judecători că dacă nu-l vor judeca la moarte, poporul își va răzbuna de judecători. Această faimă se poate socoti ca o prinsătură fără nicio bază, pentru că judecătoria a avut miliția la îndemână și a putut să impună poporului și să-l împrăștie. Însă așa se întâmplă când e anarhie. Câtă durere și imputațiune a chinuit ...³⁵ episcopului Leményi văzându-se disprețuit de toți aceia pentru care, după conceptul său, s-a sacrificat pe sine, făcându-le toate pe voie. Pe protopopul Turcu, în locul parohului local l-a petrecut până la locul de veci din Bociu Alexandru Arpadi, conscolarul episcopului Leményi, care tocma atunci a fost venit la episcop, fiindcă pe parohul și protopopul Fekete, la rugarea sa, fiind morbos din bătaia ce a suferit din senin nevinovat în 21 oct. de la honvezi și cetățeni, comitele suprem Paul Macskási l-a dispensat de această sarcină înfiorătoare³⁶.

V. Denumirea mea de viceprefect peste Prefectura Mediașului

În 8 noem. am primit deodată mai multe oficioase de la Comitetul Național Român din Sibiu trimise, și anume:

1) cu datu 3 noem. n. 93 și 98 denumirea mea de viceprefect peste prefectura Mediașului și a Sighișoarei și peste 32 sate din desființatul comitat al Albei Superioare, care acestor scaune prin decretul comandantului general din aceeași zi n. 4432 s-au fost îngremiat și anume la scaunul Mediașului: Also Gezés³⁷, Boja sau Bell (Bolya)³⁸,

³² "Unul pentru celălalt, dar ție îți voi da prietenește".

³³ "Ia uită-te la puiul de cățea că-i mai spune ungarului «ice pro pice»".

³⁴ "Nu se poate pentru că am rupt bățul deasupra lui". În maghiară, prin a rupe bățul deasupra cuiva se înțelege a-l judeca fără apel.

³⁵ Cuvânt ilizibil.

³⁶ Urmează textul tăiat de autor: "ca să vadă cum omoară pe cel nevinovat oamenii fanatizați".

³⁷ Ghijasa de Jos.

³⁸ Buia.

Bürkös³⁹, Felső Gezés⁴⁰, Hidegviz (Kaltwasser)⁴¹, Ingodály (Mighindoala), Ystina (Stâna), Kövesd (Tiuesdu)⁴², Martonfalva ((Metisdorf)⁴³, Martontelka ((Motisdorf)⁴⁴, Mihályfalva (Boarta), Oláh Istvánfalva (Igisdorf)⁴⁵, Peterfalva (Petersdorf)⁴⁶, Rovás (Răvășel), Salko (Sielcheșu)⁴⁷, Saldorf (Șoala), Veseud (Szász Vesszöd), Vecserd⁴⁸, Szász Zalakna (Slagna); la scaunul Sighișoarei: Almakerék (Malenkraiv), Bese (Beșia)⁴⁹, Fejéregyháza (Birchișu)⁵⁰, Magyar Felek (Feleacu)⁵¹, Földzsintelke (Feltia)⁵², Hejásfalva (Hașfalău)⁵³, Keresd (Criș), Szent Rudally (Rondola)⁵⁴, Sárpatak (Siarpotoka)⁵⁵, Szászfalu (Uifalău)⁵⁶, Szederjes (Sidrius)⁵⁷, Volkány (Vâlcani), Zoltány (Zoltani)⁵⁸.

2). cu datu 3 noem. n. 98 și 174 ale comitetului mi se încredințează conducerea recrutațiunii în preatinsele două scaune după prescrișul de recrutațiune din 26 oct. n. 2 luna aceasta aici mai sus la 26 oct. amintit.

3). ca în urma ordinațiunii comandantului general din 6 noem. n. com. 97, la arătarea generalului Gedeon din Maros Oșorhei⁵⁹ în 5 noem. făcută – în care se pune cum că românii din scaunul Mediașului după căderea Oșorheiului⁶⁰ și-au pierdut răbdarea și fără a mai asculta de mai marii lor au părăsit lagărul – să mă duc (amăsurat despusațiunii Comitetului Național din 8 noem. n. 174) la Oșorhei⁶¹ spre a încuraja pe cei de față cu orațiuni înfocate <spre> a rămâne statornici și a despune pe cei fugiți a se reîntoarce acolo în lagăr.

Eu, primind acestea, m-am înfiorat de o sarcină așa grea cu care e împreună responsabilitate strânsă și cuprinde în sine pericolul de onoarea națiunii și a vieții mele și a celora ce vor sau nu vor asculta de mine. Deci eu:

ad.1) mai întâi am scris comitetului cum că eu nu mă retrag de a lucra pentru binele Patriei și al Națiunii noastre după priceperea și puterea mea, însă fiindcă eu sum cu parohie mare în care se recer multe funcțiuni și capelan nu am, așa eu bucuros las această sarcină să o poarte altul care să steie numai de acest oficiu, precum e Axente, Eliseu și

³⁹ Bârghiș.

⁴⁰ Ghijasa de Sus.

⁴¹ Călvasăr.

⁴² Cuieșd.

⁴³ Metiș.

⁴⁴ Motișul.

⁴⁵ Ighișu Vechi.

⁴⁶ Petiș.

⁴⁷ Salcău.

⁴⁸ Vecerd.

⁴⁹ Stejăreni.

⁵⁰ Albeștii Bistriței.

⁵¹ Feleag.

⁵² Florești.

⁵³ Vânători.

⁵⁴ Roandola.

⁵⁵ Glodeni.

⁵⁶ Noul Săsesc.

⁵⁷ Mureni.

⁵⁸ Mihai Viteazul.

⁵⁹ Tg. Mureș.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ Idem.

alții. Totuși însă ca să conduc cu consiliul și cu scrisoarea despuserile comitetului, fiind sănătos mă leg, însă a lua parte activă în treburile militare ale Gardei Naționale nicicum nu mă leg;

ad. 2). am despus comisarii pentru recrutațiune și anume:

a) pentru satele din comitatul Albei Superioare încorporate scaunului Sighișoarei mai sus însemnate și pentru cele din scaunul Sighișoarei: Beia (Benna), Daneș, Archita (Erked), Hundorf⁶², Holdvilág⁶³, Seleuș (Nagy Szöllös)⁶⁴, Nethus⁶⁵, Prodt⁶⁶, Radeș⁶⁷, Schas (Segesd)⁶⁸, Sighișoara (Segesvár), Sasu Budă⁶⁹, Sasu Daia⁷⁰, Sasu Chizdy⁷¹, Sasu Laslea (Szász Szent Laszlo)⁷², Țielena (Pusztá)⁷³, Trapold⁷⁴ – s-au numit pe partea de câtră vest a Sighișoarei: Ioan Velteanu, parohul Brateiului, cu Ioan Thille, cleric din Bazna, iar pe partea de către est a Sighișoarei Zacharie Boiu, protopopul din Sighișoara și Emanuel Calugheru, părintele din Sasu Chezdu⁷⁵;

b) pentru satele din comitatul Albei Superioare încorporate scaunului Mediașului s-au despus Dumitru Dopu, părintele Agârbiciului și Nicolae Medghieșianu, cleric din Ibisdorf⁷⁶;

c) în scaunul Mediașului în tribunalul lui Vasile Axente – el însuși cu ai săi și anume : în Frâua (Asszonyfalva)⁷⁷, Vorumloc (Baromluka)⁷⁸, Agârbiciu, Hassag⁷⁹, Coșșă Mică, Șeica Mare și cea Mică, Moardăș, Siola Alma Săsească. În tribunalul lui George Porescu s-a despus de ajutor Achim Bunea și cu cei ai săi și anume în: Mediaș, Moșna, Ibisdorf⁸⁰, Proștea Mare și cea Mică, Bazna, Velț, Bogaciu⁸¹ și Curciu, și în tribunalul lui Ioan Chendi din Saroș⁸² prin părțile din sus ale scaunului: Berthan⁸³, Buz⁸⁴, Ațel⁸⁵, Bortia Mare⁸⁶, Nemșă, Brateiu, Richisdorf (Riomfalva)⁸⁷, Saroș⁸⁸, Tobnsdorf (Tobias)⁸⁹, Valdhit⁹⁰.

⁶² Viișoara.

⁶³ Hoghilag.

⁶⁴ Seleușu Mare.

⁶⁵ Netuș.

⁶⁶ Prod.

⁶⁷ Roadăș.

⁶⁸ Șaeș.

⁶⁹ Bunești.

⁷⁰ Daia.

⁷¹ Saschiz.

⁷² Laslău Mic.

⁷³ Țelina.

⁷⁴ Apold.

⁷⁵ Saschiz.

⁷⁶ Ighișu Vechi.

⁷⁷ Axente Sever.

⁷⁸ Valea Viilor.

⁷⁹ Hașag.

⁸⁰ Ighișu Vechi.

⁸¹ Băgaciu.

⁸² Delenii.

⁸³ Biertan.

⁸⁴ Buzd.

⁸⁵ Ațel.

⁸⁶ Bârcea Mare.

Comisarilor pentru recrutațiune despuși, pe lângă instrucțiunea în tipar de la comitet trimisă, li s-a mai intimat a urma și aceste dispozițiuni:

1) în tot locul se poștește pe parohii locali ca să le fie de ajutor;

2) de la parohi să receară numărul sufletelor din comunitate și să compute la 150 suflete un recrut;

3) adunându-se poporul, să publice alăturată în 3 limbi proclamațiunea excelenței sale comandantul general cu datu 26 oct.;

4) să îndemne cu cuvinte pline de zel ca oamenii, la această provocare a înaltului împărat, să-și dee feciorii la miliție cu toată iubirea;

5) dacă nu se vor îndupleca, să se arunce sorți, ținând cumpătul dreptății și al cuviinței;

6) să nu se restrângă numai la numărul prefript, ci pentru onoarea sa și a națiunii să câștige cât de mulți recruți;

7) ca recruții însemnați să-i trimită la Mediaș pentru asentațiune, însă tot de două ori mai mulți ca câți cad pe comunitatea anumită;

8) ca, în puterea mandatului comandei generale din 30 oct. 1848 n. 4429 prin Comitetul Național cu datu 5 noem. n. 119 trimis, pentru ținerea rândului celui bun în fiecare comună să se aleagă de către popor 4 bătrâni și 1 președinte de care toți să asculte, ca aceștia pe cei greu vinovați, pe potențieri tâlhari, omorători și aprinzători să-i lege și să-i trimită la Mediaș la judecătorie pentru asemenea cazuri înființată;

9) ca să se nevoiască ziua și noaptea cât mai în grabă a împlini această comisiune spre al cărui scop <ca> înlesnire li se dă consiliu ca să trimită pregătitori la fiecare comună mai înainte de ce ar sosi întrânsa;

10) plata osteneții fiecărui comisar se defige pe zi câte un florin numai, și acela îl va primi pe lângă cuită din lada satului, iar unde ar afla împotrivire să iee adeverință în scris și să o trimită la Comitetul Național din Sibiu.

Iar în 18 sate din comitatul Cetatea de Baltă am îndrăznit a trimite comisari de recrutațiune pe părintele Almei Ungurești, Ioan Pop și pe viceprotopopul neunit din Păucea, Ioan Montanovici.

În puterea acestor <acte oficiale> comisarii emșiși s-au apucat de recrutațiune cu toată puterea, însă în grabă [repede] au dat și de piedici mari și din partea deregătorilor sași și din partea mai multor preoți neuniți. Iar pentru delăturarea acestor piedici s-a scris la comitet și așa s-a îndeplinit recrutațiunea până la 25 noem. cu rezultat îmbucurător, căci în scaunul Mediașului de la 30 sate în loc de 100 feciori s-au dat 180 inși; singur în Mediaș a ieșit un contingent de 31 feciori. Dar a mai fost și altă piedică, că popoarele din satele prenumite din desființatul comitat Alba Superioară și împreunate scaunelor Mediaș și Sighișoara, precum și din scaunul Sighișoarei, pe timpul acesta au fost duse cu prefectul Eliseu Armatu la Odorhei pentru dezarmarea secuilor, încât numai bătrânii, pruncii și partea femeiască au rămas pe acasă.

În 9 noem. am scris Comitetului Național pe lângă prememoratele despuneri și acestea: a) că magistratul scaunal din Mediaș, primind decretul despre încorporarea celor 19 sate din comitatul Alba Superioară cu scaunul <Mediaș>, îndată a pus un inspector de

⁸⁷ Richișul.

⁸⁸ Deleni.

⁸⁹ Dupușul.

⁹⁰ Valchid.

sas peste ele și că a trimis un asesor magistratual cu un ofițer militar, tot sași, ca să le organizeze după sistema săsească și că aceștia să adune și darea. Și am întrebat că ce ar fi de făcut după ce românii, scoși de sub jugul ungarilor se bagă sub cel săsesc? b) că cu ocaziunea trimiterii comisarilor de recrutațiune am cerut de la consul ordinarea cartei pentru cărăuși și bani pentru plățirea acestora; acesta vidimarea s-a făcut, însă despre bani a răspuns că nu au, ci să deie comitetul care îi trimite; c) că popa Roth e trimis la satele din jurul Hașfalăului⁹¹, care până acum s-au ținut de comitatul Cetății de Baltă – și sunt amestecate cu sași, ca să le încorporeze cu scaunul Mediașului sub titula ca să aparțină "la 7 județe" și să aibă magistrat "utiq" săsesc în Hașfalău⁹²; d) că după căderea Maros Oșorheiului⁹³ să mă duc acolo spre a îmbărbăta pe garda din scaunul Mediașului ca să rămână statornică în lagăr, și de această afacere mi s-a înfățișat a fi cu pericolul vieții împre-unată, totuși încredințându-mă în Dumnezeu și urgența cauzei din mai multe puncte de vedere cumpănindu-o, după ce de la comanda militară locală am dobândit 3 feciori cu 2 căruțe am pornit la Oșorhei⁹⁴ în 10 noem.

În această cale am văzut între Nirășteu⁹⁵ și Megieșfalău⁹⁶ pe lângă cale, în șanțuri zăcând, cei căzuți în bătaie după mai multe zile încă neînsmormântați. Iar în 11 noem. după amiazi și în 12 dimineața mi-am împlinit misiunea aducând toată Garda Națională între fortăreață și oraș - și am aflat a fi de față câte 300 inși și am cercetat în cauza absentării celor duși și despre starea celor de față. Când am trecut prin piață înainte și îndărăpt auzeam cum mă înjură maghiarii de prin fereștile caselor ca pe un „olah tribun”. În cetate gneralul Gedeon abia s-a înduplecat a plăti cărăușii, batâr că la provocarea lui am fost despus.

În 13 noem. pe după amiazi am sosit cu pace la Mediaș, însă aici am aflat mai multe lucruri de împlinit și așa în 14 noem. mai întâi am despus peste tribunatul dintre Târnave tribuni pe Alimpie Blăjjanu și pe Nicolae Pop, ambii din Blăjel. Am emis ordinațiune la cele 19 sate încorporate scaunului Mediașului ca în urma ordinațiunii comandantului general cu datu 6 noem. n. 2715 să aducă 60 orgii lemne la profontaria din Mediaș.

Am mai trimis spre publicare: a) patenta împărătească cu datul Olmütz din 7 noem. către toți lucrătorii de pământ ai țărilor de sub coroana Ungariei întru care se defăima oarbele încercări ale lui Kossuth și ale partizanilor săi și având încredere în regele lor că le va apăra libertățile constituționale, să se alipească de armata împărătească care pentru restituirea păcii și securității publice a început lucrările sale resbelice; b) decretul comandantului țării, Puchner cu datu 9 noem. n. prezidențiale 1590 pria care se suspinde din deregătorie episcopul greco-unit Ioan Lemény și că a despus în locul lui de vicar provizoriu pe canonicul (prepozit) Simeon Crainic; c) despunerea comandantului țării din 6 noem. n. 1597 și al comitetului n. 145 prin care să circuleze descrierea personală a unui secu E. T. – care, îmbrăcat în vestminte românești, e însărcinat de către ai săi a prăda și aprinde satele – că unde-l vor afla să-l prindă; d) despunerea comitetului din 6 noem. n. 136 făcută în urma ordinațiunii comandantului general din 5 noem. n.

⁹¹ Vânători.

⁹² Idem.

⁹³ Tg. Mureș.

⁹⁴ Idem.

⁹⁵ Mirășteu.

⁹⁶ Mureșeni.

1585 prin care se notifică Gardei Naționale că o parte a rebelilor, călărași și pedestriime, pentru a înșela ochii românilor, s-a îmbrăcat în uniforma miliției împărătești și anume a escadronului de Chevaux legers și a batalionului de infanterie din regimentul arhiducelui Carl Ferdinand care i-au oprit în Cluj.

Tot în 14 noem. am primit încunoștiințare de la comitet cu datu 6 luna aceasta cum că Olteanu Marin și Manfi sunt arestați în Blaj pentru că s-au arătat reacționari. Asemenea am primit de la comitet cu datu 11 noem. n. 226 că în urma ordinațiunii comandantului general datu 9 noem. n. 1621 de la opidul Hașfalău⁹⁷ să nu se facă nici o rechizițiune pe sama lagărului fără scrisa d. general comandant sau a mareșalului locotenent Gedeon care s-a și strapus tribunilor vecini cu opidul spre observare. În ziua următoare 15 noem. am mai despus unele misiuni pentru apărarea persoanelor și a averilor singuraticilor, de către Comitetul Național mie concretuate.

Între acestea, comandantul Gedeon, pornind de la Maros Oșorhei⁹⁸ cu trupele împărătești pe linia Mureșului la oficialatul cetății și a scaunului Mediașului, a scris din Kerülő Szent Pál⁹⁹ cu datu 14 noem. n. 159 că din garda prefecturii Mediașului numai 46 inși s-au mai aflat în lagăr, pe care îi și trimite acasă și îndatorează pe oficialat ca pe 19 noem. să iasă la Mihalț înaintea corpului de armată 1400 armați români și să fie provăzuți cu pâne și sare pe 3 zile. Această ordinațiune străpunându-o mie magistratul, în grabă am despus cele de lipsă la tribuni tot în 15 noem. (miercuri) ca pe 17 noem., adevă pe vineri dimineața să se concentreze cei din sus de Mediaș la Mediaș, și cei din jos de Mediaș la Frâua¹⁰⁰ încât pe noapte toți să fie în Tiapu¹⁰¹ și în 18 noem. în Blaj și de acolo în 19 noem. la Mihalț.

Iar în 16 noem. am referat comitetului cauzele pentru care părăsesc românii lagărul, și anume:

1) că atunci în 29 și 30 oct. când s-au chemat românii la lagăr prin căpitanul Ackner, comandantul lor cel militar, nu li s-a spus că pentru ce să adună și așa nefiind încă organizați au pornit toți la lagăr fără proviziune de mâncare și de vestminte;

2) că ținându-i în lagăr mai întâi la Boian două zile, la mulți nici pânea goală nu le-a ajuns pentru alinarea foamei și așa au trăit cum au putut, iar de acolo pornindu-i către Oșorhei¹⁰² tot așa le-a mers treaba. Iar sașii conșonilor lor au avut multă omenie. Așa, bagajele sașilor și pe ofițerii acestora îi purtau cu carele și fiecare sas căpăta pe zi 15 crăițari, iar de ei nime nu grijește; și la lagăr însă dintre sașii organizați numai o parte au mers la Sighișoara, însă din timp în timp s-au înșchimbât cu alții;

3) că însuși sașii organizați și provăzuți cu toate comoditățile încă au părăsit lagărul încât la 12 noem. s-au aflat în Oșorhei¹⁰³ numai ca la 200 sași, care faptă a sașilor încă a dat exemplu rău românilor ca și ei asemenea să facă. Iar pentru românii din Mediaș a fost și acea prinsătură apăsătoare că cele 4 companii de sași din loc au rămas acasă, iar pe români i-au dus la lagăr;

⁹⁷ Vânători.

⁹⁸ Tg. Mureș.

⁹⁹ Sânpaul.

¹⁰⁰ Axente Sever.

¹⁰¹ Țapu.

¹⁰² Tg. Mureș.

¹⁰³ Idem.

4) că, în fine, de la românii care au adunat armele de prin curțile rebelilor din Oșorhei¹⁰⁴ le-au luat pușcile și acelea parte le-au pus în armamentar, parte le-au împărțit pe la sașii de pe sate care au fost în lagăr, iar la români n-au dat nicio pușcă. Așa sașii aducând acasă pușcile adunate de români se laudă că tot ei au învins și câștigat.

Deci am recercat pe Comitetul Național ca să mijlocească la comandantul general ca și românii din scaune să aibă intendențiune ca sașii și să li se deie și românilor diurne și bani ca și sașilor, și să li se deie și arme ca să-și poată și ei desfășura activitatea militară pentru tăria tronului și pacea și prosperarea patriei tuturor comune.

Împlinind acestea au venit la mine tribunii și mi-au notificat cum că popoarele gardei lor subalterne chiar și nestrămutaveru s-au declarat că fără de mine nu vor merge la lagăr ca să nu li se mai întâmple ca în expedițiunea de la Maros Oșorhei¹⁰⁵ unde nime n-a grijit pentru susținerea lor.

Ce era dar de făcut decât ca să mă supun la dorirea lor, și așa am pornit în fruntea lor și după programul de mers preatins i-am dedus până la Blaj. Aici, în conțelegere cu primarii românilor acolo aflători, garda prefecturii acesteia o am concretizat tribunului în disponibilitate Ioan Maior ca să-i conducă până la Mihalț și acolo să-i predece d. Ackner și tribunului Ioan Porescu. Din Blaj cu grabă m-am întors la Mediaș pe Sînții Arhangheli (luni). Garda națională a prefecturii Mediașului ajungând în Aiud, prin comandantii de acolo, cel național Ratkovici și cel¹⁰⁶ din Blaj August, cu datu 20 și 21 noem. se dimitte acasă.

La arătarea lui Horvath Marton, prefectul curții Halleriene din Dârlos tot în 16 noem. am despus apărarea curților și a bunurilor posesorilor din Dârlos și din Blăjel.

În 21 noem. am împlinit comisiunea Comitetului Național din 13 noem. n. 333 pentru apărarea pădurilor erariale din teritoriul Păucei de devastațiune, <comisiune> emanată în urma pârei din 8 noem. a dișmașului mare din Mediaș prin cezaro-regescul tezurariat cu datu 11 noem. n. prezidențiale 11227 la comandantul general înaintată, și de către acesta în 13 noem. n. 6796 Comitetului Național străpusă.

În 22 noem. am primit de la comitet cu datu 17 noem. n. 371: a) cum să lucrez asupra purtării rușinoase a lui Ioan Chendi din Saroșu Săsesc¹⁰⁷; b) subsemnatul ca să nu mă depart de Mediaș, pentru împlinirea mai cu înlesnire a feluritelor comisiuni; c) împărțirea prefecturii în tribunate din est-sudul Târnavei, iar pentru alte tribunate din vest-nordul Târnavei îmi lasă loc gol de împlinit; d) <să> întetesc terminarea recrutațiunii.

Deci mai întâi am trimis comisarilor pentru recrutațiune în scaunul Sighișoarei esmiși răspunsul Comitetului Național din 16 noem. n. 329 la pâra presidentelii magistratului din Sighișoara Carol Kornheim dat și le-am alăturat și instrucțiunea de la comitet în 3 noem. emisă. Instrucțiunea aceasta stă din tema că fiecare tribun militar e deodată și tribun a poporului, că tribunalul militar e dator:

- 1) să conscrie câți oameni dintr-o comună pot purta arme;
- 2) să aleagă pentru cei conscriși un centurion și un vicecenturion (căpitan);
- 3) să știe câte arme de foc sunt și ceialalți, până în 3 zile, să-și facă o lance, pentru cei săraci plătindu-o din lada satului sau de la comunitate;

¹⁰⁴ Idem.

¹⁰⁵ Idem.

¹⁰⁶ Urmează cuvânt tăiat de autor: "local".

¹⁰⁷ Saroșu pe Târnavă.

4) 10 inși cu puști fac o decurie; cei mai avuți să fie constrânși a-și cumpăra puști ca să complinească 1-2 sau mai multe decurii cu puști.;

5) centurionii din fiecare decurie vor alege pe unul de decurion;

6) decurionii vor îngriji de cei 9 feciori de sub comanda lor și pentru trebuințele lor vor refera centurionilor, aceștia tribunilor și tribunii prefectilor despre orice lucru mai momentos;

7) unde va fi cu puțință să se formeze cel puțin o decurie <de> călăreți cu 2 pistoale și lance și pe toți îi vor jura înaintea bisericii după forma jurământului în Câmpia Libertății depus și-i vor îndatora ca să țină cu împăratul și cu românii;

8) din fiecare sat numaidecât să trimită pe câte 10 inși la prefectură spre a se deprinde în arme și 10 să iee cu sine din sat în sat pentru paza sa; ca tribuni ai poporului să-i învețe pe oameni despre lucrurile politice, însă să nu decidă, ci să păzească modestia; să tracteze cu oameni cât se poate mai delicat; să-și susțină auctoritatea care e legată de funcțiunea sa foarte ponderoasă; să-i învețe despre folosul gardei naționale, arătându-le că numai așa se pot apăra și mântui de cei ce vreau să-i asuprească, făcând totdeauna deosebirea între miliție și gardă, provocând că pe lângă toate neîndemânările să silească a termina lucrul recrutațiunii cu onoare, terminând ordinațiunea cu cuvintele comitetului cu datu 17 noem. n. 371 către mine îndreptate că: "recrutarea să se îngrijească cu toată severitatea, pentru că bine vedem că venitorul nostru este asigurat mai mult prin brațe bine deprinse și regulate sub arme".

La provocațiunea comandantului Ackner am despus tribunilor ca să înșchimbe pe cei din lagăr cu altă jumătate din gardiști și aceștia cu pâne și sare pe 3 zile provăzuți să se adune la locurile centrului pe 25 noem. unde apoi li se va despune că ce au de făcut mai departe.

În urma arătării magistratului din Mediaș cu datu 31 oct. n. 2652 că în satele din Alba Superioară și din comitatul Cetății de Baltă, vecine scaunului, s-ar deprăda curțile și s-ar omori oamenii pacinici, mi se conrede de la Comitetul Național cu datu 17 noem. a cerceta și a raporta adevărul.

Tot pe acest timp mi s-a trimis de la Comitetul Național cu n. 294 o ordinațiune care apoi prin Florian Mișca, prefectul legiunii a III-a cu datu 20 noem. mi se trimite din lagărul de la Grindu Cristur¹⁰⁸ pe judele comunal din Adămuș, în care mi se comite că, oriunde aș fi, să mă întorc la Mediaș și de aci să mă duc ca comisar al comitetului la cele 13 sate din apropierea Hașfalăului¹⁰⁹ că să armez câți români și câți sași să află în fiecare din ele și așa să paraliziez pe popa Roth care se nevoiește acum, eliberați de la unguri, a-i supune jugului sășesc.

În urma acestora mai întâi am împărțit garda din Mediaș în prescriesele centurii și decurii, cu care ocaziune, învățându-i a se păzi de beție și alte păcate, mai ales de jefuire, un gurăsarbădă a întărâtat pe mai mulți să sară contra mea să mă omoare. Atunci, apărât de gardiști, pentru încunjurarea unui rău mai mare, m-am încuiat în casa căpitanului Achim Bunea până ce căpitanii au împrăștiat poporul. Apoi am raportat comitetului în 23 noem. cum că românii din Păucea nu au prevaricat în pădurea erarială, căci în tot satul lor nu se află un car de lemne, ci acea arătare a fost numai precautivă și pădurea e neatinsă, precum eu însumi în fața locului m-am convins, și asemenea că la curțile posesorilor de pe la sate numai cu ocaziunea dezarmării ici-colea la cei nesupuși s-a făcut stricăciune,

¹⁰⁸ Grindeni.

¹⁰⁹ Vânători.

iar în comitatul Cetății de Baltă de la Ganfalău¹¹⁰ și Haranglabu în sus au deprădat și ars curțile și casele secuii în retragerea lor după bătaia de la Saroșu Mic¹¹¹.

Tot cu datu 23 noem. s-a trimis la toate comisiunile pentru asentare intimat că până în 3 zile să se termine lucrul și unde contingentul de tineri nu s-a împlinit și cu execuțiune să se constrângă a <se> face destul.

VI. Denumirea mea de ajutor "ad latus" administratorului militar în comitatul Cetății de Baltă

Terminând aceste, tot în 23 noem. pe la zece și jumătate ore a. m. mi-a venit cu grabă oficioasă încunoștințare de la Comitetul Național cu datu 19 noem. n. 388 că eu de la înalta comandă generală cu decretul cu datu 17 noem. 1848 sub nr. 4543, 4575 și 4607 ieșit, sum denumit pe partea românilor de ajutor "ad latus" administratorului militar la comitatul Cetății de Baltă. despus în persoana lui Carol Comendo, pensionar căpitan și vecin al meu din Mediaș, fiind și pe partea sașilor cu această calitate Stefan Ludwig Roth, pastor evanghelic din Moșna. Această înaltă despunere mi-a apăsât anema foarte și, cugetând la chemarea mea preotească, la răspunderea pentru gardanat și la noua prea apăsătoare și cu cei mai grea răspundere împreună deregatorie, mă înfioram. Însă din nou m-am întărit din comitiva comitetului care se conchide cu următoarele cuvinte: "Comitetul, convins că acest oficiu nu se poate încredința în mâni mai demne, sperează... că vei desfășura acea activitate prin care să meritezi încrederea ce Înalt General Comendo a avut în persoana d-tale și să iustifiezi așteptarea comitetului de a reprezenta națiunea română cu demnitate și de a-i apăra drepturile și interesele cu bărbăție". Eu, despre denumirea mea, aceasta pe cale privată am știut încă în 19 noem., deci în grabă am și răspuns comitetului că mulțamesc de deregatorie și rog ca să treacă de la mine pocalul acela. De acolo mi s-a răspuns în 22 noem. că Înaltul Comandant General caută pe omul de lipsă în aceste cercustări extraordinare ori în ce stat care dacă voiește a rămâne fidel împăratului să primească sarcina impusă, altcum să mă declar că cu cine țin: cu împăratul sau cu rebelii¹¹².

Asemenea am scris la comitet cum că cu administratorul Comendo ne-am înțeles ca după ce în scaunul Martin Dicso Szent Marton¹¹³ pretoriul e deprădat de rebeli, să înainteze cerere ca pretoriul provizoriu să fie strămutat la Cetatea de Baltă. Iar pentru cele 13 sate din vecinătatea Ibașfalăului¹¹⁴ numite sășești și anume: Czikmantor¹¹⁵, Domald, Fületelke¹¹⁶, Hétur¹¹⁷, Jovedics¹¹⁸, Kund, Magyaros¹¹⁹, Sasu Nados¹²⁰, Szász

¹¹⁰ Gănești.

¹¹¹ Deleni.

¹¹² Urmează textul tăiat de autor: "În aceste cercustări m-am declarat că pe viață și pe moarte de la prefiptul scop al Înaltului Comandant General și al Comitetului Național întru nimic nu mă voi abate îndată cum voi primi oficioasa denumire".

¹¹³ Dumbrăveni.

¹¹⁴ Idem.

¹¹⁵ Țicmandru.

¹¹⁶ Filitelnic.

¹¹⁷ Hetiur.

¹¹⁸ Idiciu.

¹¹⁹ Măgheruș.

¹²⁰ Nadeș.

Orményes¹²¹, Szász Szent Ivan¹²², Szász Szent László¹²³, Szena-Verős¹²⁴ și Zagor¹²⁵, am notificat că acum e prea târziu spre a controla pe popa Roth, fiindcă acesta și-a terminat operatul și l-a susternut la locurile mai înalte, precum documentează scrisoarea lui cu datu Ibasfaleu¹²⁶ 22 noem. nr. 63 către mine îndreptată, ca răspuns la scrisoarea mea din 21 noem. în care-l întrebam că nu i-a sosit decretul de numire "ad latus" administratorului comitatului Cetății de Baltă. Și am proieptat comitetului că dacă cumva până acum s-a și decretat încorporarea acelora cu scaunele vecine a Mediașului și a Sighișoarei, în cazul acesta – fiindcă mai sunt alte 6 sate de comitatul Cetății de Baltă ținătoare și anume Nagy Bun¹²⁷, Oláh Andrásfalva¹²⁸, Oláh Hidegkút¹²⁹, Oláh Zsákord¹³⁰, Saard¹³¹ și Pipe care prin presupusă încorporare a prenumitelor sate se află izolate cu totul de celălalt corp al comitatului și așa administrarea acelora ar fi grea foarte – atunci comitetul să mijlocească încorporarea și a acestora cu scaunul Sighișoarei, ca așa să se aducă acolo în bilanția sașii cu românii.

Tot în acea zi mi s-a trimis de la magistratul din Mediaș: a) proclamațiunea (graiul) marelui principe Windischgrätz cu datu Schönbrunn 13 noem. 1848 către locuitorii Ungariei și ai Transilvaniei îndreptată, în care nota că pășește cu armată imperială în Ungaria și provoacă pe popoarele credincioase împăratului a-i da mâna de ajutor pentru debelarea rebelilor. b) copia scrisorii de cătră comitetul din Trei-Scaune cu datu Sepsi Szent Gyorgy¹³² 12 noem. 1848, subscrisă de Horváth Albert suprem jude regesc și cătră comandantul general Puchner îndreptată, precum și răspunsul acestuia cu datu 16 noem. n. prezidențiale 1658/2 către comandantul cetății din Brașov îndreptat. În acest răspuns luminat se expune că la agitațiunile lui Berzenczei și a unor juriști s-a făcut adunarea nobililor la Agyagfalu¹³³ din care s-a aprins revoluțiunea, că acești fanatizați pe partea kossuthiană au deprădat și nimicuit mai mult de 100 sate românești, că au ars Reghinul și au ucis mai mult de 100 locuitori pacinici de ambe sexe; pentru aceea poștește supunere necondiționată.

Și, în fine, peste garda națională a prefecturii Mediaș, am despus la îndegiturea comitetului de viceprefect suplinitor pe Nicolae Medieșianu. Iar agendele oficiului protopopesc ținându-le mie, administrarea parohiei Mediașului am concretizat popii luon celui bătrân din Șomoștelnic, în lipsă mai are să-l ajute parohul din Proștea Mare, Ambrozie Blăjjanu. Și așa, după buna înțelegere avută cu administratorul Comendo, s-a defipt ziua pentru ocuparea oficiului la comitatul Cetății de Baltă pe 25 noem. (sâmbătă) când, cu ajutorul lui Dumnezeu, am și pornit. Moment dureros a fost acesta pentru mine ca paroh că mă despărțesc de biserică și poporul meu cel amat. Iar ca tată de familie căci

¹²¹ Ormeniș.

¹²² Sântioana.

¹²³ Laslău Mic.

¹²⁴ Senereuș.

¹²⁵ Zagaru.

¹²⁶ Dumbrăveni.

¹²⁷ Boiu Mare.

¹²⁸ Săcel.

¹²⁹ Vidacutu Român.

¹³⁰ Jacul.

¹³¹ Șardu.

¹³² Sf. Gheorghe.

¹³³ Lutița.

chiar la lăsarea de dulce pentru postul Nașterii Domnului care a fost în ziua următoare duminică – pentru oficios politic m-am despărțit de soția mea împovărată și de 4 prunci mici ai mei, acum întâiași dată, la zi însemnată.

În 25 noem. seara, sosind cu pace cu administratorul dimpreună în Cetatea de Baltă, ne-am așezat în curtea Bethleniană. În ziua următoare (26) am ținut I-a ședință în care mai întâi ne-am constituit în noua deregătorie și apoi s-a decis a se emite proclamațiune către popoarele comitatului: români, maghiari și sași, tipărită în limba fiecăruia, în care: 1) se notifica tuturor că suntem însărcinați cu administrarea comitatului și așa cei credincioși supuși ai Majestății Sale să ne cunoască de propușii lor și să ne cuprindă cu convenita ascultare Deci, se demandă tuturor: a) ca persoana fiecăruia și a dușmanului dezarmat să nu o vatâme, nici averea altuia sub niciun pretext să nu iee; b) că cele luate de la alții cu ocaziunea turburărilor din zilele trecute să le păstreze și la comisiunea despunendă să le predee; c) că de aci înainte să se poarte bine, ca lui Dumnezeu și mai marilor lor să fie plăcuți – prin urmare demni de libertatea lor; d) că cei ce vor lucra în contra se vor supune legilor militare și aspru se vor pedepsi. 2) pentru alegerea oficialilor comitatensi se convoacă spre consultare la pretoriu pe 4 dec. (luni) toată inteligenția și toți foștii oficiali cari nu și-a vătâmat credința către Înaltul împărat. 3) că preoții tuturor confesiunilor dimpreună cu bătrânii comunelor să conscrie familiile și sufletele, separat ale românilor, ungarilor și sașilor. 4) că juzii comunelor să aducă cărțile de dări ilisiu până la 3 dec. spre lămurirea acelora. Iar circularul, ca mai cu grabă să meargă, s-a trimis în 12 părți ale comitatului.

Tot în acea ședință s-a despus straportarea proviziunei de pâne de la Mediaș la Maros Oșorhei¹³⁴ și anume comitatul de la Dej până la Oșorhei¹³⁵ pe 1 ¼ statime – cu 12 monedă convențională după o vită. Pentru apărarea pretoriului s-a cerut un despărțământ de miliție și din gardele săsești și românești <și> s-au înștiințat administrațiile vecine din Blaj, Mediaș și Sighișoara despre începerea funcțiunei.

În 27 noem. am mers cu popa Roth la fostul pretoriu în Sânt Martin și, cercetându-l cu de-amăruntul, s-a despus repararea celor dărăpănate și am adus cu noi sigilul comitatului spre oficioasă usuare.

Iar administratorul a trimis prefectilor pentru acest comitat despuși o serioasă admonițiune, fiindcă unii s-au abătut de la scopul națiunei, ca să nu se îmbrace în natura lupilor răpitori precum fac rebelii, ci să stăruiască a împiedica lățirea demoralizării politice.

Tot atunci, după înștiințarea primită de la Blaj de la administratorul George Popa cezaro-regeșc căpitan și Petru Manu cum că de la Comitetul Național cu datu 14 noem. n. 285 mai întâi, fiind ei însărcinați ca administratori ai comitatului Cetății de Baltă, acum fiind noi despuși acolo, precum cunosc din înștiințarea Comitetului Național cu datu 17 noem. n. 378 către administrația districtului Blajului îndreptată, să se contramandeze și despușerile pentru adunare la Blaj făcute.

Comitetul, cu datu 25 noem. n. 456 notifică că a primit cu plăcere raportul despre așezarea noastră în Cetatea de Baltă, apromite că va veni unul sau doi reprezentanți ai comitetului la adunarea comitatensă pe luni, 4 decembrie prefiptă, înșiră câți oficiali provizorii ar fi de lipsă și mai dă și alte instrucțiuni. Asemenea, trimite comitetul în 27 noem. n. 482 instrucțiune pentru alegerea oficialilor.

¹³⁴ Tg. Mureș.

¹³⁵ Idem.

Tot comitetul, cu datu 26 noem., fără nr, trimite mie că să circulez la tribuni și la toate comunitățile prefecturii Mediaș: a) că comandantul general, cu datu 18 luna curentă n. 6944 a despus ca, nefiind puști de ajuns pentru recruți, toate acele puști care le-au luat românii de la rebeli să le trimită la magazin în Sibiu, care e pus sub îngrijirea lieutenantului Böheim; b) că comandantul general cu datu 18 luna curentă n. 4557 declară Comitetului Național că nu e în stare încă a ajuta pe cei nenorociți, de către rebeli deprădați, ci a despus ridicarea unui fond din taxele ce se vor aduna de la orașele rebele, deci până atunci se încrede la îndurarea creștinilor vecini nedepărdați; c) că comandantul general cu datu 22 noem. n. pr. de oper. 200, până la pregătirea unui regulament definitiv pentru scularea generală a defipt următoarele principii care trebuie strâns să se observeze, și anume: I) scularea generală din satele vecine adunată în ținuturile mai amenințate de vrăjmaș va ocupa acele puncte ale ținutului său pe care le va despune comandantul său militar; II) că scularea generală care vine din ținuturi mai depărtate se va împărți după naționalități - și după trebuință comandantul militar va despune din aceea jumătate sau a treia ori a patra parte ca să vină la punctele de ocupațiune; III) deregătoriile ținuturilor precum și Comitetetel Național Român de la care sunt numiți prefectii n-au influență asupra modului tactic și strategic al lor, ci numai asupra sculării, schimbării în termeni otârâți, asupra denumirii ducturilor, organizării dinlăuntru a armării și provizionării lor la plecare; IV) deocamdată nu se fac alte schimbări decât cele ce purced de la comandanții militari.

Deci, legiunile care s-au pus în mișcare către Cluj vor primi ordinațiunile de la general maior baron de Wardener, cele unite cu corpul de la nord de la vicecolonel Urban, cele din comitatele Zarand și Unidoara¹³⁶ de la maiorul Riebel de la I regiment de români; pe linia Sighișoarei și a Cohalmu <?> de comanda cetății Sighișoara, cele de pe la Homorod și Micloșia¹³⁷ împreună cu scularea generală din țara Oltului și a Bârsei de la colonelul baron Stutterheim și maiorul Riebel de la regimentul de infanterie Leiningen. Când vor fi cauze fundate, acum numiții comandanți nu vor pregeta a încuviința orice ușurare a sculării generale, precum schimbarea, micșorarea sau slobozirea care va fi cu putință fără periclitarea binelui public.

Aceste toate ordinațiuni mai înalte le-am trimis cu grabă viceprefectului Medieșianu în 29 noem. spre publicare și spre strânsa direcțiune. Și ca între mine și Mediaș să fie grabnică și punctuală comunicațiune am despus ca în toată ziua dimineața să vină un om cu poșta până în Bazna la căpitanul gardei de acolo; acesta neîncetat să aibă un om de îndemână care îndată să ducă poșta la Boian, iar în Boian s-a despus un călăreț la căpitanul gardei, și când va fi lipsă, ziua și noaptea, să curgă cu iuțeală potențioasă depeșele urgente.

Tot în 29 noem. am comis viceprefectului că de la comisia de asentare se ernează câți s-au asentat la miliție și care comunități ar fi care încă nu și-au dat contingentul, și la acestea să se demande aspru, și în lipsă să se execute prin garda locală. Asemenea ca fiecare căpitan din toată prefectura Media până în 6 zile să conscrie cu numele pe gardiștii săi, deosebind care-s cu puști și pistoale și care cu bani, care apoi se va induce într-un protocol anumit spre acest scop gătit și se va refera la Comitetetel Național, și să-i deprindă în arme, că iar e pericolul la ușă.

¹³⁶ Hunedoara.

¹³⁷ Nicolești.

Cu datu 1 dec. mi-a referat Medieșianu cum că cele comise lui și mai sus amintite le-a despus întocma. Însă arată că prota neunit din Mediaș a dermentat pe subalternii săi preoți ca să nu asculte de noi cei uniți dacă nu le despune Comitetul Național, mai mari dintre dânsii, și că sașii din Mediaș, ca la 50 inși, cu mai puțini grenadiri au mers în satul vecin Dârlos asupra românilor ca să dea ce au luat de la curți și că i-au dezarmat și a răpit de la ei tot ce au putut – și așa încărcăți s-au întors în Mediaș, din care faptă s-a ațâțat ură mare între acești vecini.

Despre aceste ambe întristătoare evenimente am raportat comitetului, trimițând și suplica dârlosienilor și am proiectat ca Comitetul Național: a) să se exopereze la comesul săsesc și printr-ânsul de la Universitatea Națiunii Săsești ca sașii să urmeze pacea și amoarea împromutată cu românii; b) ca să mijlocească la comandantul general o adunare a reprezentanților din ambele națiuni care să pregătească un proiect despre organizarea dinlăuntru pe temeiul libertății, egalității și frățietății, căci altcum sero medicina paratur.

Pe ziua pentru adunarea intelighenței și a foștilor oficiali prefiptă (4 dec.) din partea Comitetului Național a fost de față ca comisar esmis d. Ioan Bran. Adunarea a fost numeroasă. Eu, după ce am servit în capela curții Sânta liturghie cerând ajutorul lui Dumnezeu, îmbrăcat după datoria mea în costumul preoțesc, am ieșit pe balcon în fața adunării, având lângă mine pe servitorul cu sabia în mână, și am ținut o cuvântare la înțeles și pătrunzătoare, desfășurând scopul adunării. Apoi, ținându-se ședința, s-au ales oficialii și s-au propus înaltului comandant al țării spre întărire, și anume: <ca> asesori comitatensi care să fie și inspectori cercuali: românul Ioan Decei din Sânt Martin (Dicso Szent Marton)¹³⁸, fost concepist la teazarariat, românul Vasilie Bianu din Făget (Oláh Bükkös), cancelist la Tabla regească, sasul Martin Malmer din Bălcaciu, abs. filosof în gimnaziul din Sibiu, românul Samuil Rațiu din Valea Sasului (Szászvölgy), abs. jurist, maghiarul Elekes Farkas din Daia (Szászdalya), avocat la comitat și până acum aplicat, românul Ioan Orosz din Vidraszeg¹³⁹, cancelist la Tabla regească, românul Ioan Thille din Bazna, abs. teolog de Blaj, <iar> pentru un asesor maghiar s-a lăsat loc gol. <Ca> notar <a fost numit> Vasile Moldovan din Kerülő¹⁴⁰, abs. teolog de Blaj, <ca> arhivar Vasile Duca din Nirasteu¹⁴¹, abs. teolog de Blaj, <ca> protocolist Grigorie German din Sânt Iacob de Mureș, abs. teolog de Blaj, <ca> perceptor regesc pentru părțile de sus ale comitatului maghiarul Carol Pataky din Dej (Déesfalvi Pataki Károly), fost și până acum perceptorul comitatului, bărbat cu toată acurătatea în oficiul său, precum arată cărțile de dare ale lui. Iar pentru părțile de jos ale comitatului <s-au numit>: românul Augustin Ladaț din Petrifăleu¹⁴², jurat la Tabla regească, posesor cu ipotecă de ajuns, <ca> fiscal maghiarul Stefan Györfi din Săuca, fostul de până acum avocatul săracilor <și> românul Ioan Bârlea din Fodorháza¹⁴³, avocat și inspector "Jurium Episcopaliu" în Blaj. S-au mai propus rectificatori comisarii: maghiarul Ladislau Györfy din Hosszuseu¹⁴⁴, care și până acum a funcționat la comitat în această calitate, Iohan Andréșy din Cerghidu Mic¹⁴⁵

¹³⁸ Dumbrăveni.

¹³⁹ Vidrasău.

¹⁴⁰ Chirileu.

¹⁴¹ Mrașteu.

¹⁴² Petrisat.

¹⁴³ Fodora.

¹⁴⁴ Husasău.

¹⁴⁵ Cerghizel.

<care> a frecventat gimnaziul evanghelic în Sibiu și în colegiul reformat din Aiud, Nicolau Moroșianu din Turda, jurist, și s-a lăsat loc gol pentru un maghiar

Terminându-se actul alegerii s-au dimis adunarea și cu d. Ioan Bran am mai petrecut în consultări amicale niște ore neuitavere. Protocolul alegerii s-a trimis la comandantul general spre întărire, iar o parte a aceluia Comitetului Național. Mi s-a adus și mulțămită pentru esmisul din senul seu comisariu [?].

În 6 dec. s-a primit decretul comandantului general datat 29 noem. n. 4769/2 prin care se despune ca Cetatea de Baltă să fie scaunul administrațiunii. Acum, pentru organizarea provizorie a comitatului se mai recerea întărirea oficialilor și încuviințarea salariului din care să se poată susține pe sine, ca așa, cu toată voia și acurătatea, să-și împlinescă oficiul încredințat. Deci am scris și Comitetului Național că să stăruiască pentru întărirea oficialilor ca așa să putem sistematec lucra și pe popoare mângăia.¹⁴⁶

Acu mai însemnez cum că întru punerea în ordine a comitatului, partea cea mai grea s-a venit mie. Deci eu cât am petrecut în Cetatea de Baltă niciodată mai înainte de miezul nopții nu m-am putut culca și dimineața la 4 mă sculam. Iar în prefectura Mediaș s-au desfășurat multe încurcături, căci voind a o organiza cu toată acurătatea am dat de piedici grele și anume: Comitetul Național cu datu 17 noem. n. 371 a fost împărțit prefectura aceasta în partea de către est-sud de Târnava în 7 tribunale între care erau mestecate și cele 32 sate din desființatul comitat al Albei Superioare. Însă peste acestea încă mai înainte de desființare a fost pus prefect Eliseu Armatul, precum și peste cele din scaunul Sighișoarei, iar peste cele din vest- nordul Târnavei vrea a despune prefect <pe> Vasile Moldovan din Chirileu, și la satele din jos de Mediaș <pe> Vasile Axente, fratele lui Axente Sever, ținându-se cu cele de prefectura Blajului. Deci, am cerut cu datu 8 dec. de la comitet ca să defigă marginile fiecărei prefecturi și să demande tribunilor a asculta de prefectii lor, altcum nu se va putea organiza prefectura Media, prin urmare ordinea și disciplina va slăbi, iar eu nu voi putea lua răspunderea despre tribunii de alții puși și despre popoarele de sub mâna lor.

Am mai trimis comitetului și suplica românilor din Moardăș care se plâng asupra nedreptăților cu care se asupresc de cătră sași, punându-i la poverile satului când comandantul militar îi cheamă la lagăr. Apoi am despus viceprefectului Medgieșianu că pe cei de sub mâna sa să-i deprindă în arme și să le impună ca ziua-noaptea când le va sosi mandatul să meargă fără amânare la lagăr; și picheturi să despună ziua-noaptea, ca străinii să nu poată spori.

VII. Rezultatul esmisiunii mele de la comitat și de la Comitetul Național în jumătatea a 2-a a lunii lui dec. 1848

Comitetul cu datu 8 dec., fără nr., îmi trimite instrucțiune ca precum până aci am păzit oficiul, drepturile și datorii de prefect să le păzesc și de aci înainte, ascultând numai de ordinațiunile comandantului general și de ale comitetului. Castele să le țin cu toată ordinea și disciplina, coîntelegându-mă și lucrând în armonie cu comandantul militar care mi s-a asignat. Garda va rămâne înarmată... și armele nu le va depune numai la expresa ordinațiune a comandantului general și a comitetului, și să demandez

¹⁴⁶ Urmează text tăiat de autor: "Notă: această întărire a urmat numai în 12 ian. 1849 nr. 116, 122 și 192, și forma jurământului e subscrisă cu datu 15 ian. 1849, de unde aceste acte, urmând zilele bătăliilor la Sibiu cu ungureni și transilvănenii sub conducerea lui Bem, nu s-au mai trimis la comitat".

centurionilor ca să nu se mestece în trebile civile ale judeului și ale juraților. Iar cu datu 10 dec. n. 647 tot Comitetul Național, din incidentul că cutare adunare a gloatelor în 14 noem., după cum arată comandantul cetății Sighișoara, a făcut rechizițiuni și excese pe unele sate, trimite și acum proclamațiunile din 28 și 30 noem. spre a doua circulațiune și strânsă observare. Deci aceste erori din nou s-au circulat, batâr că în prefectura Mediașului astfel de excese nu s-au fost întâmplat.

În 11 dec. n. 680 trimite comitetul specificarea tribunatelor care se vor ține de aci înainte de prefecura Mediaș și că a demandat tribunilor din tribunalele V, VI și VII din scaunul Sighișoarei și anume lui Ilariu Sacelliu Popeiu, Ioan Ianovici și lui Onoriu Ovidiu Maronian ca să asculte de prefectul Mediașului, iar cele 6 sate de peste Târnava să rămână la prefectura Chirleanului.

Comitetul, cu datu 15 dec. n. 724 a mai emis un circular către prefecți în care arată cu mare durere cum unii prefecți, tribuni și centurioni s-au abătut de la scopul cel sânt, petrecând în beții, jăfuind și jucând în cărți, iar oamenii în grija lor dați îi părăsesc și, ce e mai rău, cu purtarea lor cea rea îi demoralizează mai rău decât maghiarii și secuii care s-au măsurat a stânge toată vârtutea din români din interesul său, ca să-i poată ține mai bine subjugăți. Deci, fiincă aceștia să află acum în castre, mai nainte de ce i-ar trage comitetul la răspundere pentru purtarea lor vrednică de toată pedeapsa... să se nisnească prin curagiu și bărbăție în lupta cu anemicul a șterge pata numelui său și în tot locul și timpul să fie exemplu de virtute poporului pe care ei îl cârmuesc. Prefecților dar li se impune ca pe tribunii, centurionii și decurionii care părăsesc castrele și îmblă după jafuri sau cu purtarea lor dau exemplu rău la popor, să-i arate numaidecât la comitet, căci toți prefecții, tribunii notați cu orice purtare vinovată nu numai nu vor avea drept de a pretinde vreo deregătorie în oficiile țării, ci vor fi trași la dare de samă și supuși la pedepsele ce meritează.

Acest circular l-am comunicat fără întârziere tuturor subalternilor spre cunoștință și cino-sură. Asemenea, primind de la Blaj cu datu 15 dec. circularul în care, în urma ordinațiunei Înaltului Comandant General din 12 dec. se publica cum că împăratul Ferdinand I s-a lăsat de tronul împărăției și în 2 dec. și i-a urmat în tron nepotul de frate Francisc Iosif care asemenea din aceea zi emite manifest călduros la toate popoarele imperiului, întru care între altele zice: „Pe temeiul adevăratei libertăți, pe temeiul împărțirii drepturilor întocma între po-poarele împărăției... se va renoui patria... într-o lăcuință largă pentru deosebitele naționalități”.

Acestui manifest și Comitetul Național, cu datu 12 dec. îi adaugă o comitivă călduroasă în care, amintind de suvenirile cele dulci care sunt unite în anemile tuturor românilor cu numele Iosif! îi provoacă pe români să se adune împrejurul tronului și, apucând armele pentru apărarea acestuia și a lăsa după sine peste tot urme de fapte nobile mari, naționale, patriotice și legale.

Și iar în 15 dec. Comitetul Național a mai emis alt circular în care se demandă: 1) ca să nu mai ducă la Blaj pe ungunii prinși în alte districte și comitate, ci pe fiecare la jurisdicțiunea sa; 2) ca să nu ducă la Blaj bucate și alte naturalii, ci acelea să se administreze după dispozițiunile făcute la jurisdicțiuni de către comandantul general; 3) ca să nu îndrăznească nime a înstrăina de la curți oi țiegâre sau a le beli, sub grea pedeapsă, și cele înstrăinate să se reîntoarcă proprietarilor lor; 4) ca toți caii înstrăinați din stavele și curțile domnești să se dee îndărăpt, căci comandantul general cu datu 15 dec. n. 5132/2 a despus cercetare și apoi înstrăinătorii ca furi vor fi pedepsiți.

Mai încolo arată comitetul că comandantul general a întărit 15 legiuni ale românilor și așa a învrednicit pe toată națiunea română ca să se poată oști ca națiune alături cu oștile împărătești în contra vrăjmașului care s-a sculat cu arme asupra împăratului, a patriei și a națiunii noastre..., și că comandantul general în acest război civil a purtat cea mai mare grijă ca să apere pe români de turbarea vrăjmașului, gardelor române a dat comandanți militari pricepători de trebile războiului și nicăiri nu le-a pus singure înaintea vrăjmașului, ci numai cu ajutorul oștilor împărătești. Pentru aceea îndeamnă ca prefectii și tribunii să învețe pe români ca să fie mulțămitori, cu credință către Înalțul Împărat, cu bărbăție luptându-se contra vrăjmașului și ferindu-se de jafuri și asupra celor nevinovați.

Publicându-se acestea, am primit de la Comitetul Național cu datu 16 dec. n. 728 acea cu nespusă mahnire a animei făcută însărcinare că din neprivigherea ofițerilor români s-a prădat biblioteca comitelui Samu Kemény în Grindu și că mai ales unele monumente scrise le-au rupt și le-au călcat în picioare, <fapt> ce ne poate înfiera în ochii străinilor de barbari și vandali, după ce acolo este și altă bibliotecă a comitelui Josef Kemény cu mult mai prețioasă – care ambe sunt mai de aproape mie cunoscute – fără amânare să ies în fața locului și să cercetez starea de față a acelor biblioteci și pentru asigurarea lor pe venitoriu să despun cele necesare și să referez la comitet

Iar de altă parte și administrațiunea comitatului m-a însărcinat ca, luând lângă mine de ajutori doi oficiali de comitat¹⁴⁷ să mă duc¹⁴⁸ prin părțile deprădate și dearse de rebeli și mai întâi în comunitățile de pe Mureș pentru întocmirea rândului celui bun, asigurarea bunurilor primejduite și mângâierea celor lipsiți, spre care scop cu datu 20 dec. mi s-a dat plenipotenția și instrucțiune ca în toată comunitatea să cercetez și conscriu:

1) statul bunurilor la proprietarii absenți;

2) statul comunității în cât a damnificat prin rebeli, în persoane și avere. După acestea:

3) să pun prin alegere deregători: jude, subjude, casier, econom, divizor, tata săracilor, notar și orator, și să despun alegerea comitetului la 50 inși unul;

4) să despun a se aduna din casă în casă pe sama săracilor deprădați și arși oferte gratuite în bani, bucate, vestminte etc, după un formular prescris și apoi subscris de deregători, preot și căpitan;

5) să le public proclamațiunile de la comandantul general și Comitetul Național din 30 noem. pentru păzirea ordinii și a disciplinei, pentru încunjurarea jafurilor, a deprădării pădurilor și a orice exces, sub grea pedeapsă, intimând că fiecare comunitate va fi răspunzătoare „in solidum” pentru orice jăfuire și prevaricațiune. Deci,

6) să le intinez a păzi ziua-noaptea comunitatea, și pe streinii călători a-i prezenta la judele sau notarul comunei, să opresc pentru pușcat sau pipat sub gloabă¹⁴⁹.

7) și deodată mi s-au predat în original: a) ordinațiunea Înalțului Comandant General din 3 dec. n.1420 și traducțiunea românească tipărită; b) ordinațiunea Înalțului Comandant General din 30 noem. n. 1142 ca în toată comuna să se aleagă oameni de încredere care, cu auctoritatea și reputațiunea lor, să împiedece orice fapte potențarii; c) ordinațiunea Înalțului Comandant General datată 2 dec. n. 4797/2 pentru conscrierea

¹⁴⁷ Urmează cuvintele tăiate de autor: "pe un asesor și un cancelist".

¹⁴⁸ Urmează cuvintele tăiate de autor: "din comună în comună".

¹⁴⁹ Urmează text tăiat de autor: "Cel ce va pușca în comună sau va îmbla pipând fiecare să se globească de un florin".

celor dearși; d) proclamațiunea tipărită din 30 noem. că toată comunitatea e răspunzătoare despre tot ce se întâmplă întrânsa, că garda e datoare a succurge cu ajutorul său administrațiunei și a se împărți pentru securitatea publică în coloane ambulante.

Așa, provăzut cu toate cele necesare, încă în acea zi în 20 dec. am pornit din Cetatea de Baltă și pe seară am ajuns în Bethlen Sânt Miclăuș¹⁵⁰. Aici în 21 dec. dimineața, venind parohul locului, George Filip, pastorul unitariu Benjamin Barabás și provizorul curții comitelui Ladislau Bethlen, Martin Stengel cu alți bătrâni ai satului ca 30 inși, fiindcă poporul era dus la lagăr către Huedin, întrebați au răspuns cum că în acea comunitate sunt 4 curți: 1) a lui baron Crh. Brückenthal (din sus) cu magazin în care se află ca la 30 mii merțe în grăunțe și la 3 șuri 40 stoguri; 2) (din jos) curțile comiților Josef și Ladislau Bethlen junior, acesta în cetate, și a lui Ladislau Bethlen senior – sub tutoratul baronului Kemény Farkas, toate pline de bunătați. Și au mărturisit cu bucurie și îndestulare și din partea curților și din partea poporului că nu s-a făcut nici o pradă, ci toată averea curților stă neatinsă. Această îngrijire mai ales o ascriu parohului susnumit care cu arma în mână puternic a apărât toate și i-au deșteptat pe toți cu învățături luminate și cu dojene părintești, de unde și în prezența mea răsuna de toate părțile apreciațiunile cordiale "Dumnezeu să-l ție că bine ne-a deșteptat!" Apoi, împlinind după instrucțiune toate cele comise, prin aclamațiune au ales de notar pe părintele greco-catolic căruia i s-a concretizat lista de colecta benevolă pentru cei jăfuiți și dearși.

De aici până la Vama Seacă am aflat toate în liniște. În Aleucuș¹⁵¹ răsuna campanele la biserică unde se făcea rogațiune pentru sătenii care au ieșit la lagăr, ca să fie osteneala lor pentru întărirea tronului și pacea țării. De la Vama Seacă până la Noșlac¹⁵² casele de pe lângă cale mai toate erau arse și ici-colea câte un mormânt. Iar la Noșlac¹⁵³ și în vecinul Captalan¹⁵⁴ toate casele românilor erau arse, dar și cele ale ungarilor erau deprădate de rebelii consăngenii lor. La Noșlac¹⁵⁵ zac osemintele ca la 200 români nevinovați, prin rebeli uciși. Aici, lipsind podul umblător, nu am putut trece Mureșul la Cucearde¹⁵⁶ și ne-am întors pe la Uioara¹⁵⁷. Aici, cu ochii plini de lacrimi am trecut printre ruine de arsură acoperite cu neaua, oamenii arși erau așezați în curtea Mikeșiană unde se lupta cu lipsă și cu amarul vieții.

În 22 dec. dimineața la 10 ore am fost în Grindu și mai întâi am cercetat biblioteca comitelui Josef Kemény și dacă am văzut manuscrisele neprădate m-am mai înseninat. Însă trecând în camera secretă unde erau așezate monumentele cele vechi, monetele, vidici penati, și văzând tecele goale și totu hârbe pe jos, m-am înfiorat foarte și îmi îmbla pe limbă să blestem pe tribunii acei nebuni care au suferit acea pagubă nerăparabilă! După ce însă mi-au spus că printre martenii de la lagăr s-au mestecat și oamenii din Grindu și din satele vecine, m-a nutrit acea sperare că batâr o parte din acelea se va recăștiga. Și așa, cu grabă am adunat poporul din Grindu și l-am provocat ca să estradeie acele scule care poate pentru jucării la pruncii lor le-au dus din curte și am

¹⁵⁰ Sânmiclăuș.

¹⁵¹ Alecuș.

¹⁵² Năjlac.

¹⁵³ Idem.

¹⁵⁴ Căptalan.

¹⁵⁵ Năjlac.

¹⁵⁶ Lunca Mureșului.

¹⁵⁷ Ocna Mureș.

trimis înștiințare în scris la preoții vecini din Hadareu¹⁵⁸, Ketia¹⁵⁹, Sânt Martin, Vaidașegu¹⁶⁰ și Luna și i-am recerut ca să intravină la poporeni lor pentru readucerea sculelor celor înstrăinate.

De aci m-am dus la curtea comitelui Samu Kemény. Acolo în toate saloanele și chiliile lipseau ferești și uși și pe jos nu erau decât cărți, gazete și alte manuscrise care se călcau în picioare, ba și pe afară prin nea erau ici-colea grămezi de cărți acoperite cu nea. Iar în 2 chilio era împrăștiată pe jos colecțiunea menaralologică. Îndată dar am despus 3 care și cu acelea în acea zi am străpus în curtea comitelui Josef Keményi de 2 ori cărțile adunate și le-am depus într-o chilie mare goală, curățită spre acest scop, iar în următoarea zi (23 decembrie) am mai dus alte 4 care de cărți, cu totul 10 care și o ladă mare de stufe mineralogice. Scrisorile și gazetele, ca la 4 care de povară, le-am adunat acolo în 2 odăi laterale la care au mai rămas uși. Se dă cu socoteala ca a 3-ia parte din bibliotecă, tot cărțile cele mai mari și mai voluminoase, le-au ars făcând foc cu ele 3 zile și 3 nopți, și unele lăpădându-le pe apă. Iar în celar mai era 9 buți mari pline cu vin, iar ca la 9000 urne s-au prăpădit. Deci, în 24 dec. (dumineca seara), sosind în Grindu de la lagăr prefectul Vlăduț, ne-am înțeles ca pentru paza curților și păstrarea a tot ce mai este să despună pe toată ziua câte 24 feciori, <ceea> ce s-a și legătuit. Iar parohului din Hadareu¹⁶¹ i s-a dat comisiune ca cu deregătorile comunităților prespecificate să îmble din casă în casă spre a aduna numismele și alte antichități, specificându-i unele prețioase, mie de mai nainte cunoscute. În 25 dec. am conscris manuscrisele și unele cărți mai însemnate, pentru comitet. Până ce am fost acolo, Suciul Ion ca căpitan a mijlocit de unul a adus un ban de aramă, alți 2, 8 frule [?] cărți și altul o Tasia [?]. Și deodată mi s-a notificat că sacramentul din capela comitelui Josef Kemény se află la Prodan probu. prefecturii. din Măgina, 2 săbii de argint ale comitelui le-a luat popa Ștefan din Grindu și le-a dus la Blaj pentru nepoții săi Josif și N. Gerendi, asemenea și o pușcă cu 2 țevi drotală tot popa Ștefan <le-a dus> la Blaj.

După acestea, tot în 25 dec. m-am dus la părinții mei în Arieș-Ghiriș¹⁶² ca să-i mai văz odată, și de acolo în Turda la comitele Josef Kemény care, pentru că n-a ținut cu revoluționarii și, din Pesta, ca să nu se ducă la Dobrișin¹⁶³, îmbrăcat în vestminte femeiești a scăpat, a fost constrâns a ședeascun într-o căsuță laterală la ospătarul Oláh János. Acesta s-a bucurat foarte despre dispozițiunile ce am făcut pentru apărarea curții și a bibliotecii sale. Din Turda, tot în acea zi după amiază cu grabă m-am întors la Ghiriș. În momentul plecării mele din Turda tot orașul fierbea fiindcă ungerii, sub comanda lui Bem, acum au fost intrat în Cluj și puțin a lipsit de n-au pus mâna și pe mine, ci Dumnezeu și iuteala celor 4 cai ce mă poartă i-au reținut de am scăpat în pace.

În Ghiriș am văzut mai pe urmă pe tatăl meu și încredințându-mi pe mama ca să vină cu mine, și-a luat rămas bun de la mine. Eu l-am rugat ca și dânsul să vină cu mine, însă mi-a răspuns că oare mai bine îl voi putea eu apăra decât Dumnezeu și, însuflețindu-se cu ton mai înalt, a zis către mine: "au putea-va încunjura paharul <pe> care i l-a rânduit Tatăl să-l beie?" Deci eu, sărutând încă odată pe tata, iar el binecuvântându-mă,

¹⁵⁸ Hădăreni.

¹⁵⁹ Chețani.

¹⁶⁰ Gura Arieșului.

¹⁶¹ Hădăreni.

¹⁶² Câmpia Turzii.

¹⁶³ Debreczen (Ungaria).

am luat pe mama în căruță și în iuțeala cailor m-am dus la Grindu – și de acolo în murgitul serii trecând Arieșul – prin Hădăreu¹⁶⁴, Ketia¹⁶⁵ și Ludoș¹⁶⁶ pe 10 ore noaptea am sosit la Iernot¹⁶⁷. Parohul din Ludoș¹⁶⁸ Ioan Graur mi-a comunicat în scris cum că rebelii au omorât pe oamenii nevinovați aflători pe câmp 37 români și au ars 46 case.

În Iernot¹⁶⁹ am petrecut 2 zile, în 26 și 27 dec. și am ermit că în 24 oct. rebelii au ucis săteni 20, au ars 12 case, au jefuit de tot 71 case, iar în parte au prădat 119 case. Aceasta atestază parohul Iosif Lăzărescu și antistia comunală în conscripțiunea nominală a poporenilor și specificațiunea obiectelor jefuite la fiecarea casă. Am conșcris toate bunurile ce s-au aflat la curtea văduvei comitelui a lui Josef Bethlen. Din acestea înșemnez aci: cai 61, vite cu coarne: boi, vaci, bivoli 71, oi comune 313, oi birce 1993, porci 149; în maga-zin în grăunțe: grâu curat 716 merțe, 535 <merțe> secară, 60 <merțe> cucuruz, 580 merțe alte semințe: in, fasole, mazăre, linte, sâmburi floarea-soarelui, semințe de cânepă 144 merțe, prune corobete 45 merțe, semințe de brad 26 merțe, vin de la anii 1834-1848 1508 vedre, adunături 73 vedre, oțet 65 vedre, vinars 11 vedre (căci cel mult l-au băut rebelii), stoguri la 3 șuri 20 stoguri și un secastru de 1000 clăi grâu, 8 coșere de cucuruz, fân 13 secastre (sierezi) și 5 clăi, precum arată inventarul. Și așa aici nu s-a jăfuit nimic, iar provizorul curții, Kastal Károly, cu scrisoarea sa din 28 dec. s-a legătuit că pentru cei cu totul lipsiți, în numele principatului său, dăruiește mai în grabă 100 merțe (50 grâu mestecat și 50 cucuruz) spre împărțire, <ceea> ce s-a și întâmplat. Acestea le-am extras numai pentru ca să se păstreze memoria bunurilor de la curți [pe] care românii le-au adunat și ca un depozit neatingiveru le-au considerat.

Tot în acest timp am trimis la Ogra și în Cipău ca preoții cu comunitățile locale să con-scrie pe cei uciși, arși și jăfuiți. După această conșcriere în Ogra s-au aflat uciși 15, arși 7 și jăfuiți 57 de bani, vite, haine și bucate, precum a mărturisit notarul satului, Deac Vasilie, cu judele și antistia comunală. În Cipău: 23 împușcați, 22 arși de tot, 5 nu de tot arși și 71 jăfuiți de vite, haine și bucate, precum adeverează George Alghia, parohul local, Mihail Popa cantor cu antistia comunală. În Ogra la curtea comitelui George Haller nu s-a deprădat nimic, precum arată inventarul luat în 29 dec. prin Ioan Andreiș, adjunctul meu. În Cipău la 21 curți nobilitare nimic nu s-a deprădat, precum se cunoaște din inventarul luat în 28 dec. 1848.

În Sicilia¹⁷⁰ s-au conșcris în 29 dec. și s-au aflat 5 uciși, arși de tot 28, arși în parte 12 și deprădați 55, precum adeverează George Popa parohul și Gavrilă Oltean cu antististia comunală. Tot în 29 dec. de către seară am mers în Sânt Paul și ne-am încortelat la curtea (numită din sus) a contelui Ignatz Haller. Acest domn cu sentimente dinastice era acasă, retras, a suferit multe de la ai săi și pe noi ne-a primit cu bunăvoință; și s-a luat inventar despre bunurile lui. Tot într-această zi în 29 dec. s-a luat inventar în Vidraseg¹⁷¹ la curțile comiților Haller Ignatz și George și la a lui baron Sz. Kereszti.

Pe lângă acestea în toate comunitățile preînsemnate precum și în Chirileu, comuna vecină cu Sânt Paul s-au ales deregătorii comunali după cum mi-a sunat

¹⁶⁴ Hădăreni.

¹⁶⁵ Chețani.

¹⁶⁶ Ludoș.

¹⁶⁷ Iernut.

¹⁶⁸ Ludoș.

¹⁶⁹ Iernut.

¹⁷⁰ Siculeni.

¹⁷¹ Vidrasău.

instrucțiunea. Și am despus că pentru cei cu totul lipsiți, pe lângă obligațiune, de la curțile domnești să cumpere bucate și lemne, care apoi, mai târziu de la înaltul comandant al țării se va despăgubi.

În următoarea zi, 30 dec., înțelegând mama mea de la un tânăr de român care era servitor la popa cel unghuresc de acolo cum că se apropie ungurii de cătră Maros Oșorhei¹⁷² și că pe amiazi vine popa cel unghuresc de acolo ca căpitan la unguri cu oarecâtiva feciori înainte și-l așteaptă cu prânzu și că a trimis pe ascuns la comitele Haller ca să ne țină cu momelile până ce vor sosi, ca să neucidă, mama în grabă a demandat ca să prindă caii și venind înlontru mi-a spus pericolul, și așa în grabă am încercat toate. Comitele ne roagă ca să nu grăbim, iar servitorul lui voia ca să-mi iee pușca din mână cu de-a sila, însă eu cu asprimea și tăria recerută o am smucit și i-am zis că "sum harnic a purta ale mele fără ajutor", însă el din nou s-a apucat de pușcă. Atunci oamenii mei au strigat că "să nu îndrăznească, că de loc îl taie tot darabe", iar comitele i-a demandat să se retragă. Și așa cu grabă am pornit de acolo la 10 ore dimineata, petrecut de 4 călăreți români. Când am ieșit din sat ne-a acoperit o negură deasă și am mers cu grabă până la Beșineu¹⁷³, de acolo la Adămuș.

În Adămuș era către apusul soarelui. Acolo maghiarii acum știa că vin frații lor și-s aproape <și> ulița era plină de oameni. Eu la casa satului am oprit puțin caii și adunându-se ai noștri în giurul căruței i-am îndemnat "să fie în pace și iubire cu frații lor unguri". Atunci un ungur din dosul căruții, cam beat, zice către altul: "Ez a... szentyű jo lenne meg lönni"¹⁷⁴. Eu mi-am luat ziua bună de la adămușeni și de la cei 4 călăreți care ne-au petrecut din Sânt Paul până aici și în iuțea cailor am venit pe cină la pretoriu în Cetatea de Baltă.

Despre acești călăreți care m-au condus din Sânt Paul și cu ajutorul lui Dumnezeu m-au scăpat de moarte, mai târziu am înțeles că i-au ucis rebelii unguri. Dar și aceea mi s-a nunciat a 3-a zi la Mediaș cum că popa cel unghuresc din Sânt Paul, adevărat, îndată după ieșirea mea din Sânt Paul a sosit acolo și înțelegând cum că numai acum am pornit, s-au suit pe cai și s-au luat pe urma noastră. Însă împiedecându-i negura de a ne vedea în oarecare depărtare, de la un loc s-au întors îndărăpt și anume de la locul unde mai nainte a fost o ospătărie în câmp, care în 23 oct. pe mai mulți de 20 lăncieri din lagărul tribunului Petru Bonta o au aprins.

În Cetatea de Baltă în seara din 30 dec. acum știa și oficialii curții Bethleniene despre prefacerea lucrurilor, că adevărat se apropie Bem, și au început a ataca la cină pe popa Roth și a fi chiar insolenți. Eu, după cină, am conversat în secret cu administratorul Comendo și apoi m-am dus și la popa Roth și acestuia pentru toată întâmplarea i-am proieptat că în caz de pericol să nu rămână față cu maghiarii, că aceia, după cum sunt înfuriați, nu-l vor cruța. Însă el mi-a zis: "că el ține și cunoaște pe națiunea maghiară cu mult mai nobilă decât să-și păteze numele său cu uciderea unui popă săsesc ca el". Eu, deosebind între starea pacinică și <cea> turburată a indivizilor și a corpurilor de armate în timpuri de rebel civil una altea opuse, până a treia oară i-am repețit rugarea, însă continuu mi-a refuzat consiliul.

¹⁷²Tg. Mureș.

¹⁷³Valea Izvoarelor.

¹⁷⁴"Ăsta este. Pe sfântul lui... ar fi bine să-l împuște".

Nota bene: După revoluțiune cu lacrimi mi-a spus jinerile lui, Ludvig Rosenau, locuitor în Mediaș, cum și în ora morții când în Cluj, în Felegvár¹⁷⁵, l-au împușcat, și-a adus aminte de cuvintele mele și a zis: "Îmi pare rău că n-am ascultat sfatul ce mi-a dat colega meu protopopul din Mediaș, deci, întru suvenire să-i predai lui lada cu cărțile «Noul Testament» tipărit în Smirna ca să le folosească după plac între coreligionarii săi". <Ceea> ce am și primit.

Tot atunci, în seara aceea, ieșind de la popa Roth am primit prin estafeta de la Mediaș cum că soția mea e bolnavă rău și să mă duc acasă. E de însemnat că în înștiințarea scrisă de popa Iuon din Șomoștelnic era însemnat că oriunde mă va afla înștiințarea, de mai sum în viață, să viu acasă mai înainte de ce ar muri soția mea care mă vede în aparințele sale de boală că aș fi în pericol de moarte. Eu dar am despus altă căruță cu 4 cai și luând doi tribuni pe lângă mine pe la 11 ore noaptea am pornit din Cetatea de Baltă și la 3 ore dimineața am fost în Mediaș. La mine în casă era lumină care, văzându-o, mi-a răcit anema, iar intrând înlăuntru m-am spăimântat, spunându-mi popa Iuon cum că soția mea de-aseară s-a întors către părete și nu mai vrea a vorbi cu nime, fără numai tot strigă după mine. Soția mea, cum a auzit cuvântul meu, s-a întors cu fața către mine și silindu-se a se ridica, a plâns de bucurie că mă mai vede în viață. Și această bucurie atâta strămutare a cauzat în trupul ei încât până a 3-a zi a fost ca sănătoasă.

Sărbătorile Nașterii Domnului le-am petrecut acasă. Aici am primit de la comitat cu datu 22 dec. n. 784 50 exemplare de exerciții militare pentru gardă. Tot cu datu 22 dec. n. 776 mi s-a trimis mandatul comandantului general din 16 dec. n. 1472/5 că să despun [poruncesc], din cele 19 sate din desființatul comitat al Albei Superioare la scaunul Mediașului încorporate, la 14 sate care încă n-au adus partea lor, ca fără amânare să aducă cuantul său de lemne la profontaria din Mediaș.

Iar cu datu 26 dec. n. 816 trimite în copie comitetul ordinațiunea comandantului general din 15 dec. n. 1440/5, conform ordinațiunii dinaintea din 9 dec. n. 4866/2, ca să se facă recușițiuni de farină sau bucate și de lemne pe la curți pentru susținerea lagărului și proviziune de fân în fiecare pentru călărirea regulată, dând cuită provizorilor curților în fața judelei și a parohului locului.

<Îmi trimite> și alta cu datu 29 dec. n. 827 că toți cei hamici de a purta arme, cât de bine armați și îmbrăcați, să stee gata în satele lor ca în timp de lipsă fiind provocați, să iasă cu oștile împărătești spre <a> înfrânge <pe> rebelii maghiari care s-au adunat la Cluj și <care>, împreunându-se cu secuii rebeli, vreau să iee calea către Mediaș. Și alta, cu aceea împreunată, ca strâns să privegheze despre străinii călători și orice mișcare a inamicului știută să o facă cunoscută, în lipsă și cu estafeta.

Însă și generalul Bem cu datu 27 dec. a emis din Cluj un manifest în 3 limbi către locuitorii Ardealului în care notifica că tabăra ungurească vine ca să-i mântuiască de sub jugul reacției și a tiranismului catunesc și provoacă la dezarmare și întreținerea taberei și purtarea fortponiturilor. În urma preatinselor am despus poruncit la toți tribunii prefecturii cele prescise și la tribunii din scaunul Sighișoarei am impus mai strâns a priveghea asupra mișcărilor secuilor și ce vor ști adevărit să trimită în grabă. Iar la comitet, cu datu 31 dec. am scris <despre> intențiunea maghiarilor și calculul lor secur [sigur] despre învingere, după cum mi le-au descoperit comiții Josef Kemény și Ignatz Haller.

¹⁷⁵ Cetățuie.

În 1 ian. 1849 Comitetul Național sub nr. 9 la 9 ½ seara expediește știrea că mâine, în 2 ian. va veni general comandantul Puchner la Mediaș; dă instrucțiune pentru primirea și făcândă vizită la el <și> comemorează despre intrarea muscanilor de ajutor celor împărătești. Generalul Puchner a venit și i-am făcut vizita. Dar și administratorul Comendo, după vorbirea mea în secret cu el în Cetatea de Baltă avută, s-a bolnăvit și a venit acasă.

Între acestea de către Maros Oșorhei¹⁷⁶ fugea românii persecutați la Mediaș cu mulțimea; dintre aceștia protopopul Ilie Farago în 3 ian. a venit la mine și cu dânsul mai mulți clerici și preoți s-au așezat la mine. Eu cu protopopul Farago m-am dus la Mikesasa¹⁷⁷ pentru conscrierea bunurilor de la curtea lui baron Ștefan Radák. Aici, pe lângă altele, am aflat neatînse bucatele și stogurile și ca la 4000 urne de vin. Iar curtea maiorului Hegyi o am aflat tare pustiită de către miliția staționată acolo în finea lui dec. 1848. Conscripțiunea s-a făcut în fața parohului Ioan Piștea și <a> protopopului reformat Botz Samuel și a comunității adunate. Aici s-a aflat de lipsă a se face mai multe despuneri serioase, precum arată protocolul în fața locului luat. Apoi am așezat deregătorii sătești după instrucțiunea dată. Asemenea am lucrat în Lunca și Lodroman, în Glogovăț și Hossuseu¹⁷⁸, iar în comunitățile Kezler¹⁷⁹, Făget și Crăciunelu a împlinit parohul din Kezler, Ilie Ionaș, precum se cunoaște din raportul lui din 4 ian. 1849.

Am mers de aici și la Blaj, însă protopopului Farago i s-a plecat spre rău și așa ne-am întors la Mediaș. În Mediaș întorcându-ne am aflat acasă scrisoarea de la popa Roth cu datu 5 ian. care acum, fiind singur la pretoriu, mă recerca să merg și eu acolo.

Iar comandantul cetății, baronul Uracca, chemându-mă la sine, mi-a comis ca îndată să scriu prefectului Legiunii a III, Vasile Moldovan, ca să-și adune lagărul și să-l staționeze în Cetatea de Baltă; aceasta am împlinit în 3 ian. seara. În 5 ian. din nou mi-a conezcut să scriu ca lagărul din Cetatea de Baltă să se pună în comunicațiune cu lagărul din Iernot¹⁸⁰ al lui Vlăduț și cu cel din Blaj al lui Axente și să spiculeze spre Maros Oșorhei¹⁸¹, însă fără miliția împărătească să nu facă agresiune asupra dușmanului.

Iar de la comitet, cu datu 5 ian. n. 40 am primit în 6 ian. <la> 3 ore dimineața comisiune că transportul de făină care s-a oprit la Zau¹⁸² să se aducă la Mediaș, dacă n-a devenit în mâinile rebelilor, pentru care cauză ordinațiunea comandantului general din 5 ian. n. 62/5 să o trimit în grabă prin estafetă. Cu această ocaziune am scris prefectului Moldovan că cindere în grabă va dobândi 1000, că se scrie mișcarea maghiarilor și despunerea fortposturilor și că va dobândi comandant militar.

Iar în 8 ian. în numele prefecturii Mediașului s-au cerut de la comandantul general arme de foc pentru cei ce le știu manua. Asemenea, mi-a sosit de la comitet cu datu 10 ian. n. 159 că în urma decretului prezidențial din data 28 dec. nr. 5062, 5180 și 5233, ca prefectii și tribunii să îndemne pe români a administra la perceptori toate resturile de dare.

¹⁷⁶ Tg. Mureș.

¹⁷⁷ Micășasa.

¹⁷⁸ Valea Lungă.

¹⁷⁹ Chesler.

¹⁸⁰ Iernut.

¹⁸¹ Tg. Mureș.

¹⁸² Zaul de Câmpie.

Deci eu, despușând cele comise despre transportul farinei am și primit răspuns de la prefectul Vasile Moldovan cum că mergând carele de la Oșorhei¹⁸³ spre Cluj până la Zau¹⁸⁴, oarecine le-a întors spunând că vine vrăjmașul, și întorcându-se în Mezö Band¹⁸⁵ au staționat, unde unгурii le-au prins 4 care. Iar cealalte, mergând de acolo prin Nasna la Oșorhei¹⁸⁶ de unde maiorul Clococeanu a fost ieșit, au devenit în mâna inamicului dimpreună cu 4 soldați care providențialmente au scăpat și s-au dus la Sibiu. Acesta mai notifică că în Turda au sosit 5000 gubași și că la Oșorhei¹⁸⁷ până în 6 ian. au fost puțini. Mai trimite o altă epistolă în care notifică că gubașii de la Turda au înaintat până la Hădăreu¹⁸⁸ și că lagărul lui Vlăduț nu e în Iernot¹⁸⁹, ci s-a concentrat la Ațintiș și iarăși cere comandant militar. Mai alătorează două epistole ale lui Dobolyi Lajos scrise din Oșorhei¹⁹⁰, una lui Fagarasi Samu și alta lui Doctzi István, inspectorul curții sale în Ganfalău¹⁹¹. În cea dintâi spune că un corp foarte mare unguresc a intrat în Transilvania pe trei locuri, din care un despărțământ sub generalul Bem îl așteaptă pe toată ora la Oșorhei¹⁹². La acest despărțământ se află Katona Miklos și Teleky Sándor. Ei înaintează lin, pentru că în tot locul explică la popor venirea lor și pe agitatori aspru îi pedepsesc. Spun că un despărțământ de 8000, toți români, îl conduce Murgu, și cu el e și comisarul regesc Mihályi Gábor. Spun și aceea că aceștia sunt cei mai sălbateci în contra românilor pentru că n-au dat mâna cu unгурii. Notează și aceea că generalul Wardener între Turda și Vinț fugind, l-a lovit guta și a căzut mort. Cealaltă e de natură privată în care cu amerințare despune trimiterea a 36 merțe de grâu.

În 9 ian. la miezul nopții trimite înștiințare că unгурii au intrat în Oșorhei¹⁹³ și alătură o copie a proclamațiunii comitelui suprem Bánffy János din 31 dec. către popoarele din comitatul Cetății de Baltă îndreptată; în aceasta spune că s-a devins reacțiunea și flamurile ungurești vâlfăie dincoace de Dealu Mare (Királyhago) și că armata ungurească va trece și prin comitatul Cetății de Baltă. Deci preînștiințează ca nime să nu absenteze de la casa sa, pentru că aceea se va pustii, și că cei fără căpătâi și ascunși se vor prinde și pedepsi aspru, iar cei de pe acasă, împlinind datoriile cetățenești care li se vor impune, vor dobândi pace. Despre toate acestea am raportat maiorului Teusch și la Comitetul Național, în care am arătat că Teusch s-a exprimat că nu mai au trebuință de români și nu e de unde să le dea arme; că sașilor acum a 4-a oară li s-au împărțit arme luate de la secui; că sașii au adunat din tot satul câte 6-10 rânduri de îmbrăcăminte românească cu scopul, precum zic, ca să îmbrace pe gardiștii lor și să-i trimită a spiona printre români, în care n-au încredere; că sașii, auzind despre arderea și deprădarea Aiudului, vorbesc de rău despre români și că ar trebui desființată înarmarea lor; că comitetul să grijească despre unele scrisori care sună despre sași, ca nu cumva acești prudenți și circumspecți să se folosească oarecând cu ele în contra românilor.

¹⁸³ Tg. Mureș

¹⁸⁴ Zaul de Câmpie.

¹⁸⁵ Bandu de Câmpie.

¹⁸⁶ Tg. Mureș.

¹⁸⁷ Idem.

¹⁸⁸ Hădăreni.

¹⁸⁹ Iernut.

¹⁹⁰ Tg. Mureș.

¹⁹¹ Gănești.

¹⁹² Tg. Mureș.

¹⁹³ Idem.

Am mai notificat că de la 10 până la 12 ian. am fost la Blaj la Adunarea Națională Religioasă și că în 12 ian. a pornit miliția împărătească din Mediaș cu 10 tunuri către Boian. Aceștia au urmat în 13 și 14 ian. și alte despărțăminte de către Sibiu venite și s-a pus cortelul general în Sidvei¹⁹⁴. La Ibasfalău¹⁹⁵ s-au adunat gloatele române din satele Hundorf¹⁹⁶, Giacoșu¹⁹⁷, Szász Ernye¹⁹⁸, Szász Almas¹⁹⁹, Szász Saroș²⁰⁰ și Valdhit²⁰¹, sub comanda căpitanului Ad. Wachsmann. Și la tribuni și gloate au trimis instrucție cuviincioasă, mai ales: a) că să asculte de comandant și mandatele lui să le împlinească cu acurătate; b) ca cei la posturi despuși să fie privighetori cu ochi ageri, cu minte întreagă și cu credința bună; c) ca să se ferească ca de foc de beție, de prădăciuni și răpiri; d) ca până la termenul de înșchimbare să fie cu răbdare. Iar la Mediaș s-a despus comandant <al> cetății maiorul Ioan Clococeanu.

În 14 ian. s-a pus comandant peste Garda Națională din prefectura Mediașului maiorul Andr. Schuster din loc. Acesta m-a provocat ca: 1) să despus la Valdhit²⁰² și Copșa Mare din sus, și la Șeica Mică și Hassag²⁰³ din jos picheturi sub conducerea a bărbați înțelepți ca să păzească hotarele și din timp în timp să înștiințeze la Mediaș; 2) că la Mediaș tot pe 3 zile să despus câte 50 feciori pentru pază, punându-i în gazde, și să rânduiesc câte 6 picheturi ziua-noaptea spre Blăjel; 3) ca la generalul comandant aflător în Mediaș să trimit un ordonanțiu care la 12 ore în amiază să se schimbe și un centurion care să poarte mandatele de la comandantul de brigadă. La satele marginale din sus s-a pus superinspector Moise Florea din Berthan²⁰⁴, la cele din jos Ioan Coman din Șeica Mică. Pentru 50 feciori s-a trimis la Buz²⁰⁵ și Brateiu ca să vină câte 25 inși dintr-un sat cu căpitanii lor pe mâne la amiază; asemenea ca din Bertan²⁰⁶ și Saroș²⁰⁷ < să vină > 35 gardiști armați la Ibasfalău²⁰⁸ în case pe 8 zile.

În 15 ian. popa Roth iar m-a chemat la pretoriu spunând cum că rebelii îi aproape de el și nu poate învinge singur cu cârma. Însă în 15 ian. după masă când a sosit scrisoarea lui în Mediaș se auzea bubuitul tunurilor, când cei împărătești s-au lovit cu rebelii la Ganfalău²⁰⁹, de unde cei împărătești de către seară s-au retras. Acest atac s-a renoit în 16 ian. până la 11 ore a. m., bătându-se cu rebelii la Săuca și pe șesul Sânt Martinului și al Șomoștelnicului, de unde cei împărătești s-au retras.

În 16 ian., când ieșeam de la Verpere²¹⁰, am auzit din nou bubuind tunurile, însă acum mai aproape, ele era pe dealul Velțului. În 16 ian. s-a despus de către comandantul

¹⁹⁴ Jidvei.

¹⁹⁵ Dumbrăveni.

¹⁹⁶ Viișoara.

¹⁹⁷ Giacăș.

¹⁹⁸ Ernea.

¹⁹⁹ Alma.

²⁰⁰ Saroșu pe Târnave.

²⁰¹ Valchid.

²⁰² Idem.

²⁰³ Hașag.

²⁰⁴ Biertan.

²⁰⁵ Buzd.

²⁰⁶ Biertan.

²⁰⁷ Deleni.

²⁰⁸ Dumbrăveni.

²⁰⁹ Gănești.

²¹⁰ Vurpăr.

Schuster ca, fiindcă miliția rămasă în Mediaș și cu garda națională, din mandatul comandantului general din 13 luna curentă trebuie să formeze trupele de rezervă ale armatei împărătești care acum e în foc, eu cu grabă să despun căpitanilor din Șeica Mare, Agârbiciu, Frâua²¹¹, Copșa Mică, Vorumloc²¹², Șioala și Moardăș ca pe mâne seară să se adune în Frâua²¹³ cu proviziune de 8 zile și să aștepte despusețiunile comandanților; ca în tot satul să fie minimum 2 călăreți pentru comunicare grabnică. Aceste toate le-am despus întocmai și cu iuteala cea mai mare în noaptea aceea am ajuns punctual în tot locul și s-a pornit garda la Frâua²¹⁴.

VIII. Fuga mea din Mediaș dinaintea rebelilor

Seara pe la cină am primit înștiințare de la maiorul Clococceanu cum că ungerii își aci și încă poate în noaptea aceea vor intra în Mediaș, deci eu să-mi scutesc capul cu grabă, că pentru mine nu e grație la rebeli. Așa cu grabă am încărcat soția și 4 prunci pe căruța protopopului Farago, iar pe carul meu am pus ceva vestminte de pat și de îmbrăcat și puțină proviziune. Toate stratele acum pe la miezul nopții era în mișcare, toți în toate laturile căuta refugiu. Noi încă am lăsat casa cu toate cele încărcată sub pază. În podurile curții la mine era 200 merțe grâu curat, 180 merțe ovăs, iar cucuruz cu tuleu 24 care, așezate în celarii; aveam 12 buți cu 600 urne vin vechi și nou, 3 buți de vinars, în curte 10 orgii lemne și 8 rămători, la Maieru²¹⁵ în câmp o vacă cu vițel, 2 junci frumoși și un coșier cu 8 care de cucuruzi. Ospătare-se care l-o puie în căsuța noastră cea de lângă poartă fără nici o grijă, fără nici un suspin, că cum am merge la un ospăț am ieșit din curte și am mers toată noaptea până la Agârbiciu la parohul de acolo, Nicolae Dopp, cuscrul nostru. Aici, în 17 ian. cu parohul am simțit apă în ajunul Botezului și ne-am stropit cu dânsa. După amiazi am văzut că vine avangarda celor împărătești de către Mediaș, de la care am știut că ungerii azi la 10 ½ dimineța au intrat în Mediaș. Și noi dar dimpreună cu părintele din Agârbiciu ne-am dus pe noapte în Șeica Mare. De aici, de către ziuă în 18 ian., sârbătoarea Sântului Botez, ne-am dus cu miliția laolaltă până în Sibiu unde am sosit de către seară.

La Sibiu am fost la Comitetul Național și la cancelaria comandai generale și mi-am scos pasu pentru toată întâmplarea pe un an întreg. De la cancelaria comandai generale am primit decretul despre întărirea oficialilor din comitatul Cetății de Baltă cu datu 12 ian. 1849 nr. 116, 122 și 192. În puterea acestui decret administratorului Comendo, pe lângă pensiunea sa de 600 florini i se mai aplacidează 300 florini; mie și lui Roth până când vom fi de lipsă lângă administratorul <ni> se dă diurnu de 2 florini, iar oficialilor provizorii și celor stabili se aprobează 2/3 din proiectata plată anuală, și anume pentru notar 466 florini 40 crăițari, pentru perceptori și asesori care deodată să fie și inspectori, câte 400 florini; medicul și fiscalul 266 florini 40 crăițari, pentru forestier, protocolist și arhivar cite 200 florini. Și aceasta o motivează cu aceea că contribuțiunea anuală a comitatului Cetății de Baltă până acum a fost cca 55.000 florini, iar acum, după separarea celor 13 sate săsești a scăzut la 42000, din care numai a șasea parte, adică 7.000 florini se pot emite pentru solvirea [plata] anuală a oficialilor comitatului.

²¹¹ Axente Sever.

²¹² Valea Viilor.

²¹³ Axente Sever.

²¹⁴ Idem.

²¹⁵ Aluniș.

Iar asupra proiectatei Casa domesteca răspunde că aceasta în adevăr până la anul 1702 a fost în usu, și după fiecare florin de contribuțiune militară se mai arunca 20 crăițari din cari 13 crăițari se computau la Casa domesteca, iar 7 crăițari la Casa provincială. Însă din cauza mai multor abuzuri și a nesuficienței acești 20 crăițari s-au indus în Casa provincială. Acum însă Casa provincială e în multe chipuri esauriată și eroagațiunile suie peste 100.000 florini pe lângă percepțiuni. Totuși, concede ca Administrațiunea să se îngrijească de înființarea Casei domestecă și prevede a fi bun proiectul că din dreptul crășmuitului bine-precis și esarendat 1/10 poate să deservească de succurs la Casa domestecă, numai toate planurile spre acest scop bine lămurite și în consunantă cu posesorii din comitat aduse să se sustearnă la înaltul guvern spre aprobare. Adaugă, în fine, că forma jurământului întru respectarea principiului egalei îndreptățiri o trimite în 3 limbi: ungurește, nemțește și românește și că oficialilor de la ziua depunerii jurământului le va îmbla plata. Laudă și acea lucrare a administrațiunei că a ales de oficiali bărbați cualificați și că a respectat după proporțiune pe toate trele naționalitățile. Toate acestea era bine pregătite, însă pentru noi acum era prea târziu a se pune în lucrare și așa eu, urmând consiliul unui dn înțelept de la cancelaria comandai generale, până ce se va alege lucrul cu turburările revoluționare în 21 ian. m-am retas la Racovița. Întru această zi de la 8 ore dimineața până la 3 după amiazi s-au bătut la Sibiu cei împărătești cu rebelii, când aceștia s-au retras.

În Racovița, după ce ne-am încortelat la văduva preoteasa, fata lui Erdelyi a parohului greco-catolic din Orlat, a 3-a zi în 23 ian. soția mea a născut cu pace fecioru și botezându-l prin parohul de acolo Ioan Moldovan i s-a dat nume Josif. În această casă am șezut 1 lună de zile, plătind pe toată ziua 1 florin de argint, în pace, și apoi n-a voit să ne mai țină. Deci, în 18 febr., sub protecțiunea locotenentului Ursu, am intrat în școala comunității și am petrecut acolo până în 8 martie 1849. Aici în școală mi-a adus cumnatul meu, George Porescu, nunciul că până când a fost Bem în Mediaș 14 zile casa parohială s-a ținut sub paza militară și așa a fost neatacată.

Între acestea, în 27 ian. (sâmbăta) și în 3 febr. (sâmbăta) au intrat rușii pe la Turmu-Roșu în Transilvania. Și așa, în 4 febr. (duminica) s-a ținut bătaie cruntă la Ocna Sibiului, însă după ce s-a depărtat Bem de acolo unii cetățeni: sași, români și țigani, însoțiți cu oarecâtiva honvezi încortelați pe la vecinii mei, mi-au prădat casa. Însă d. George Duldner senator venerand și vecin de peste stradă, înțelegând aceasta a venit cu ai săi și au cărat la sine din cărțile și scrisorile mele câte au putut și mi le-a păstrat și străpus cu îndestulare a anemei că a putut a concurge încâtva la mângâierea mea.

După aceasta au urmat altele mai ales tot duminica, până când în 4 martie 1849 i-au gonit <pe rebeli> pe la Mediaș până la Sighișoara. Noi, înțelegând acestea, în 6 martie m-am decis că pe soție și pruncii să-i duc la Mediaș, iar eu sângur, mai pe ușor, să-mi scutesc capul, și așa în 8 mart. am pornit din Racovița către Mediaș. În 9 martie seara am mas la părintele din Slimnic și în 10 dimineața am trecut dealul până la ospătăria Veșudului. Acolo ne-a întâmpinat un dragon cu sabia scoasă și stropită de sânge, și după el feciorul lui Schaffer iagheru din Mediaș care, cunoscându-ne, a strigat să mă reintorc că ungruii ajung la Șeica Mare. Noi în grabă ne-am întors și când am intrat în Slimnic ne-au ajuns și 4 companii de miliție împărătească și de la un cunoscut în secret am știut că generalul Puchner trage cu corpul armatei de la Sighișoara către Făgăraș și celelalte.

Acum noi ne-am silit în fruntea miliției a intra în Sibiu. Aici neaflând airea cortel, ne-a primit Ioan Decei în cortelul său la un semlar pe strada Morii. La această casă nu era poartă, ci numai ușa de intrat, deci carele le-am așezat în vecini la o ospătărie.

Rușii – 2 batalioane și un escadron de călăreți, dimpreună cu miliția ce s-a aflat în Sibiu, duminică în 11 mart. des de dimineață au ieșit pe șesul Sibiului și s-au pus în ordine de bătaie. Noi la prânz ne-am înțeles că, după ce în Sibiu nu aflam fân de vite, să scoatem trăsurile la un sat și mama să aibă grijă de servitori, iar noi să ne întoarcem îndărăpt la Sibiu. Pornind noi cu carele, cosacii muscălești ne strântoreau să ducem fânul la lagăr afară, însă după ce le-am spus că noi suntem popi, ne-au dimis. Eu, prevăzând pericolul, iarăși m-am întors la soția mea ca să ieșim cu totul din cuibul pericolului. Însă, după ce Ioan Decei a zis că vine cu mine, iar protopopul Farago a spus că o iapă i-i bolnavă și nu poate să o mai poarte în căruța sa, soția mea nu s-a mai putut îndupleca ca să vină cu mine, ci a zis că rămâne acolo la rudenia sa, la fratele lui Decei clericul romano-catolic și sora lui, fată mare, cu 5 prunci micuți ai noștri, iar pe mine mă încredințează lui Dumnezeu și dorește în grabă ca să ne vedem sănătoși. Așa eu, cu suspinul pe anemă și cu sperarea că mâine iar ne vom mai vedea, m-am despărțit de ai mei. Timpul acesta a fost două ore după masă.

Când eram deasupra în partea de către sud a cetății, am văzut cu Decei dimpreună cum se ivesc de către Șura Mare și se întind pe deal ungunii, și deodată am zis amândoi: «Semn rău pe noi, în grabă nu <ne> vom putea întoarce la Sibiu».

Când am ajuns la poarta cazarmei am voit a intra în cetate ca orișicum să-mi iau soția și pruncii, însă poarta palisadelor era încuiată și așa am pornit mai departe. La 3 ore când eram pe la Selenberg²¹⁶ se auzea bubuind tunurile și opusețiunea a ținut până la 9 ore când apoi maghiarii au intrat în Sibiu. Noi, ținând linia drumului către Turnu-Roșu, când eram în dreptul ruinelor cetății Tălmăciu, soarele apunea scaldat în nori roșieteci și răsuna până acolo bubuitul tunurilor și îndărăptul nostru venea mulțime de care și oameni fugind din Sibiu și de prinpregiur.

Pe noapte ne-am așezat în Boița la parohul I-iu, el încă se gătea de ducă. Miliția încă de către ziua ne-a ajuns cu recruții încă nearmați, și așa, o mulțime de care și de oameni trecând unii pe lângă alții care de care mai tare. Când ieșea soarele în 12 martie am trecut pe lângă Turnul-Roșu în strămoare până ce am ajuns în Căineni – cea dintâia comunitate în România. Aici am petrecut de luni seara până sâmbătă dimineață din cauză că toți ne spunea că vin rușii mii de mii ca să între în Transilvania și să bată pe rebeli, iar turcii vin după ei ca să apere marginile. Însă după ce am cunoscut cum că nu e nimic din acelea faime, iar cei împărătești cu toate deregătorile civile și militare se strecoară înlăuntrul țării, iar în altă parte lipsa de nutrement a crescut așa de mare încât o mămăligă cernută cu ciuru și o pogace de mălai fiecare e câte un vigesimariu și acum nici așa nu se capătă, sâmbătă, în 17 mart. am pornit către Râmnic. Mai întâi am ajuns la Ciuciulești, de aici am trecut pre lângă schitul Cornetu la Călinești și Proieni, apoi, trecând apa Lotru, am ajuns la Monastirea Cozia. Aici n-au voit a ne primi în cortel și așa, prin Ciuciulata²¹⁷, am ajuns noaptea târziu în Călimănești. În Călimănești ne-am nimerit într-un cortel cu general Pfersman; acesta, cunoscându-mă, mi-a insuflat sperare cu încredere în tactica guvernului.

Oarecine furând din căruța protopopului Farago un sac cu ovăs și eu cu grabă dând după el și <acela>, lăsând sacul s-a dus, nu am mai putut dormi, ci am prins la trăsuri și trecând Gura Văii am ținut drumul prin Bogdănești, Olteni și Bosioreni²¹⁸. Aici,

²¹⁶ Șelimbăr.

²¹⁷ Căciulata.

²¹⁸ Bujoreni.

de la Monastirea Fedeleșoiu cu egumenul vine în trăsură cu 4 cai și ieromonahul Barițiu și m-am bucurat de dânsul. De aici prin Cetațuie duminică a. m. în 18 martie am ajuns la Râmnic. Aici știe-ne Dumnezeu cum am trăit, căci până nici pe bani n-am căpătat, până luni după amiazi când prin întervenire putând cumpăra 6 pituțe, la 4 ore după masă am pornit către Pitești și trecând Oltul am mas în Bodești. Marți am călătorit prin Blidari, Valea Dealului Negru, Cosoroage, Milcoiu și Topologu; aici e stație poștală. De aici pe lângă Valea Luminilor, pe dealul Glomanului unde în culme e o ospătărie, am poposit la Monastirea Maicilor și am ajuns în Drăganu; aici încă e stație poștală. De aici pe noapte am mas în Bucovu. Miercuri în 21 martie înainte de amiazi am sosit în Pitești. Aici mai întâi am fost siliți a depune armele la Agenția austriacă. În cancelaria agenției erau mai mulți orășeni ca să primească pe străini, însă auzind că noi ne-am mărturisit a fi greco-catolici, nime nu voia să ne primească, ci un sunet mestecat cu râs de batjocură se auzea la toate laturile până când un orășean cu numele George Petrescu a pășit la mijloc și a zis: «Eu, fraților, numai în zilele trecute am scăpat din prinsoare pentru apărarea libertății patriei noastre, deci pe aceștia, care pentru libertate au ajuns expatriați, îi voi primi eu la mine».

GLOSAR

Abil - apt	A dejustiția - a judeca
Acurătate - conștiinciozitate	A demite - a elibera
Ad latuș - înlocuitor	Deodată - totodată
Addictu - devotat	A deprăda - a devasta, a jefui
A administra - a preda	A depune - a înlătura din funcție
Admonițiune - muștrare, admonestare	Despărțământ - corp, unitate
Agende - lucrări	A despune - a hotărî, a numi
Amăsurat - potrivit	Despunendă - dispusă, hotărâtă în acest scop
A aplacida - a completa	Determinațiune - hotărâre
Armamentar - depozit de arme	A deveni - a cădea în
A ascrie - a recunoaște, a atribui un merit	A devinge - a învinge
A asenta - a recruta	A dimite - a închide, a termina, a trimite
A beli - a tăia	Din loc - de acolo
Cercustări - împrejurări	A erna - a afla, a întreba
Chevaux legers - cavalerie ușoară	A esmite - a numi
Circumspect - prevăzător	Esmisiune - numire
Comisiune - însărcinare	A estrăda - a înapoia
A comite - a comunica	Esauriată - detezaurizată
Comitivă - comunicare, înștiințare	Faimă - veste, zvon
A concrede - a încredința	Gloabă - amendă
A concurge - a contribui	Incident - întâmplare
A conscrie - a înregistra	A intima - a înștiința, a face cunoscut
Cuită - chitanță	Intimat - adresă
A cuprinde - a primi	A încunjura - a evita, a opri
A damnifica - a suferi	Îndegitură - recomandare
Dears - incendiat	A înduce - a consemna
Debelare - pacificare	Între acestea - în acest timp
A defige - a stabili	

Întru - în
A jura - a supune jurământului
Lagăr - cazarmă
Magazin - magazie
Marteni - luptători, combatanți
Minister - guvern
Momentos - urgent
Naturalii - provizii
A se nisni - a se strădui
A observa - a lua în seamă
Oficioasă - oficială
Oficiu - serviciu
Ordonanțiu – ordonanță
Pardon - grațiere
Potențiară - abuzivă
Preatins - amintit, menționat
Precedenție - avantaj
A se preda - a se pune la dispoziție
A prefige - a fixa, a stabili
A prescrie - a înregistra
Prescris - ordin
Presupusă - plănuită
A prevarica - a devasta
Proieptat – propus
Propus - plan
Propuși - reprezentanți
Prota - protopop
Provăzut - asistat
Provizor - administrator
A provoca - a chema
A recere - a pretinde, a ruga
A refera - a raporta
Scrisoare - scris
A sentenția - a condamna
Spese - cheltuieli
Stat - stare, situație
Stavel - staul
Straportare - transportare
A subscrie - a semna
A succurge - a contribui
A susterne - a înainta, a prezenta
A trapune - a transmite
Țiegăre - țigări
Usuare - folosire
Venitoare - următoare